

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. L.7.36

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. L.7.36

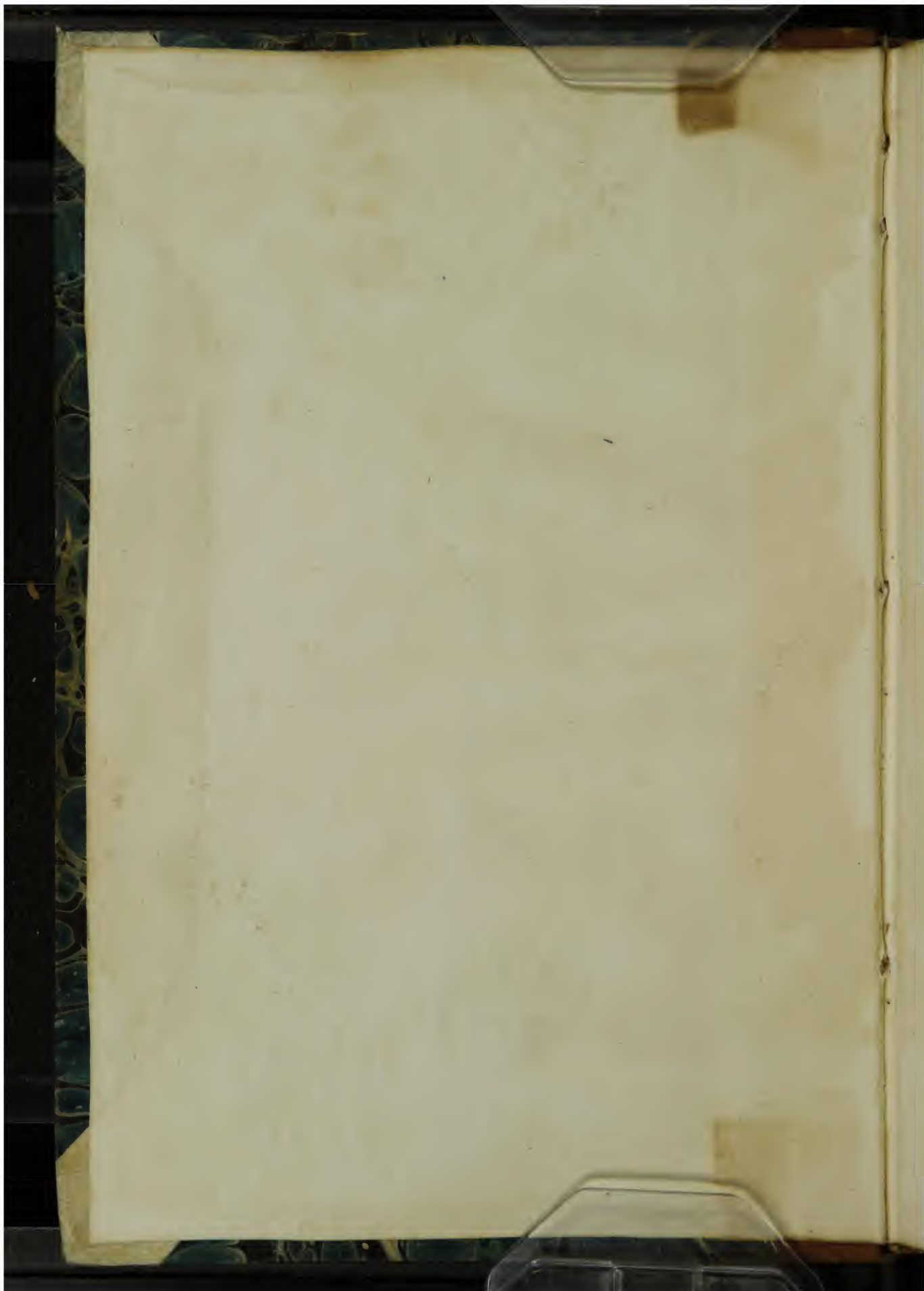

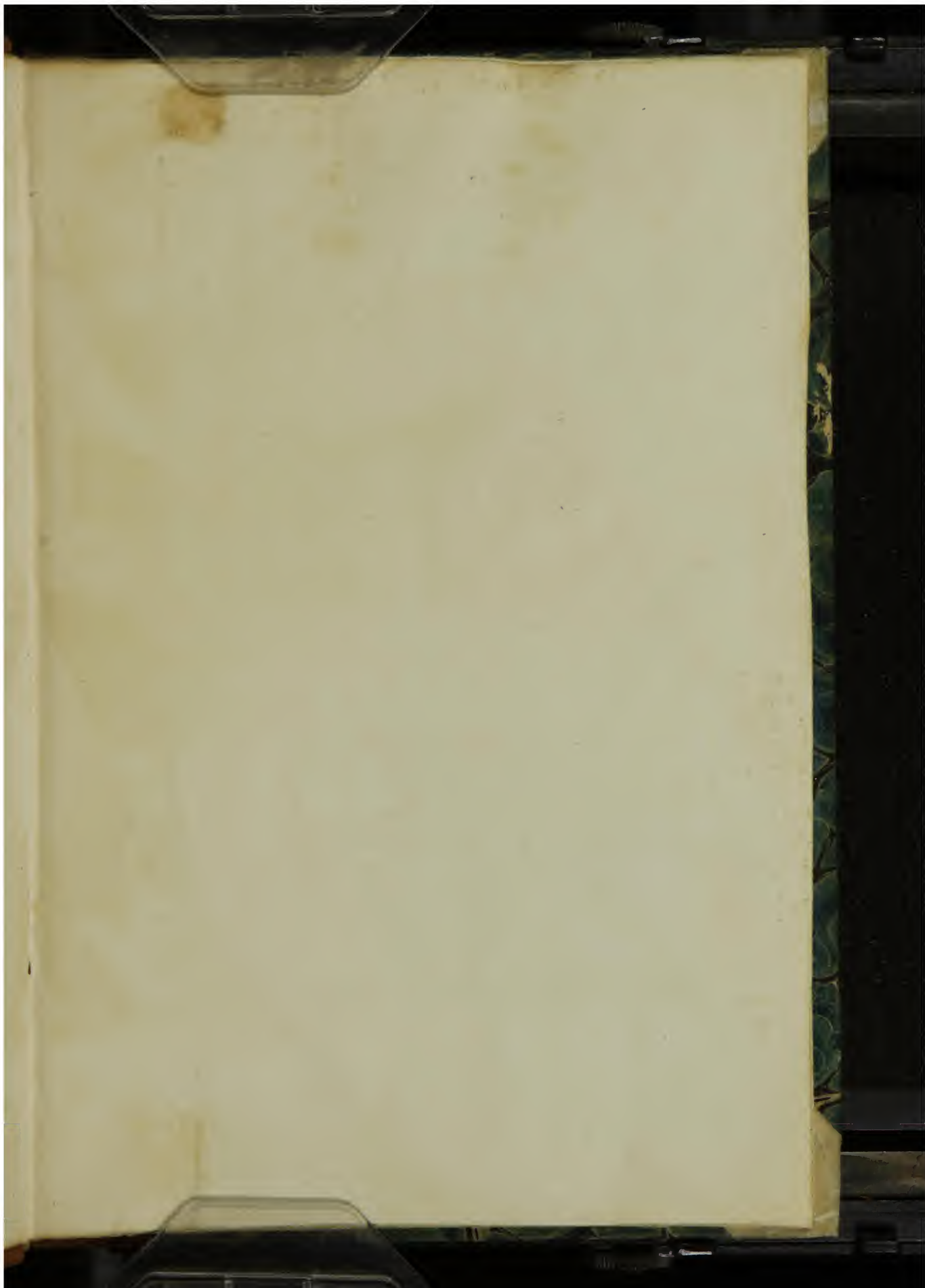
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. L.7.36

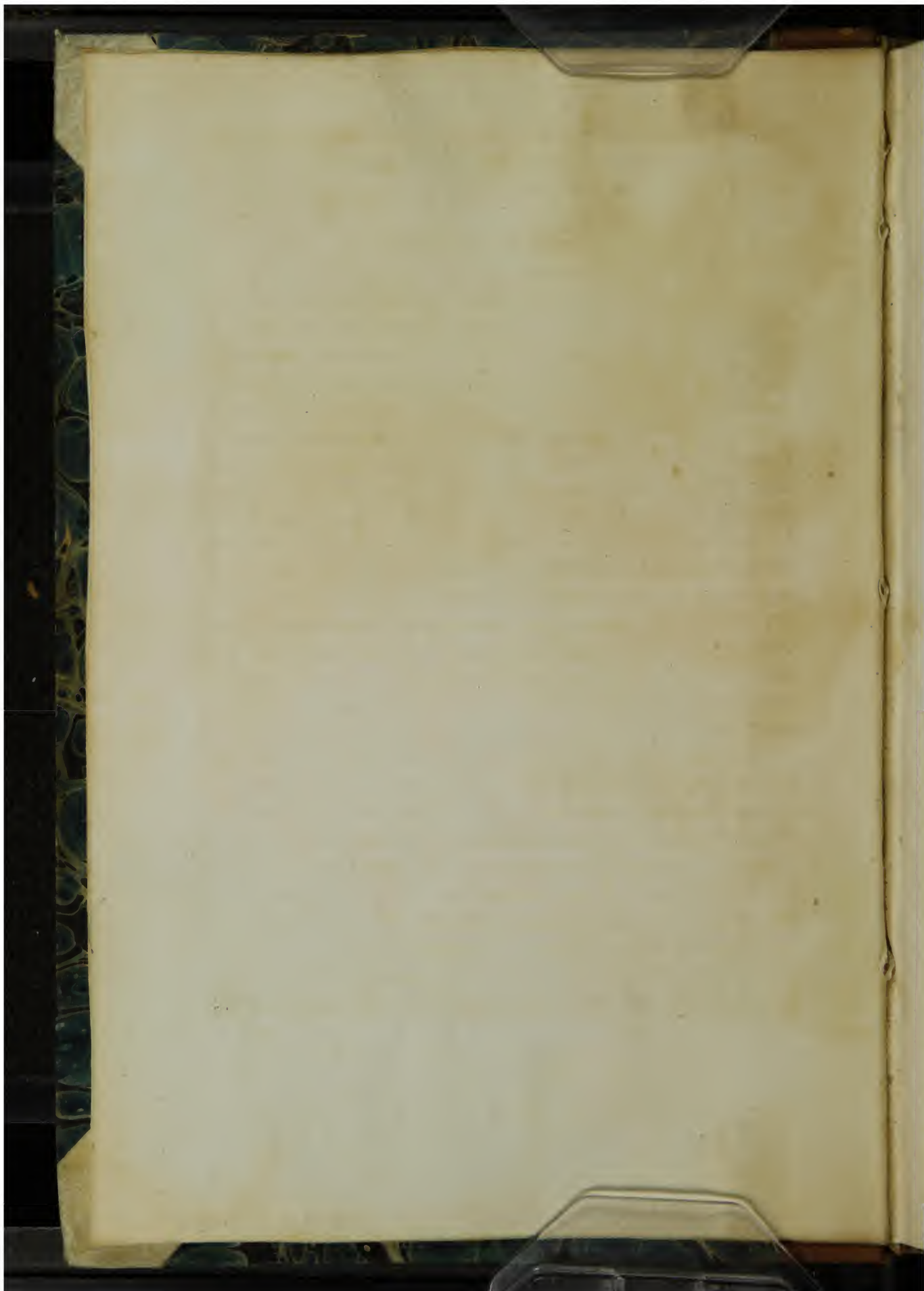

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. L.7.36

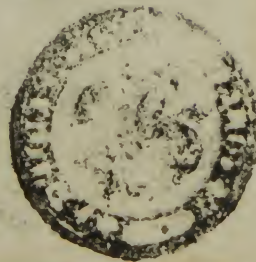
Matthæi colacii cognomento Siculi calabræ urbis neocastri
ciuis ad sapientissimū Dominicū maurocenū de uerbo
ciuilitate: & de genere artis rhetoricæ i magnos rhetores Vi
storinum & Quintilianum.

PRAEFATIO.

Mote te multum: & diu uir sapientissime Domi
nice Maurocene. Sed si unde motus: amarim
amemue: quæris: Audi. Non ex largis tuis opi
bus: nec amplo genere. Hæc & si sunt multi
tudinis opinione maxima: tamen ea nihil ego
quæro: sequor & admiror. Sunt enim fortunæ & ifirma: red
duntque plerunq; homines inertes: & a uirtute alienos: Sed
amo te duplici tua uirtute morali & in intellectu: quibus &
domi & foris apud omnes clares. Hinc uera tibi nobilitas:
hinc uera & iusta laus. in his nulla dominæ fortunæ potestas.
His igitur amās ardebam ad te scribere: Sed de erat scribēdi
argumentum. Ecce autem Antonius Adinolphus Siculus uir
integerrimus: & tnarum laudum uehemens preco. Id ispera
to mihi obtulit. Nam paucis ante diebus mihi in Riūo alto
casu factus obuius iquit. Modo Matthæe cum uiro grauissi
mo Dominico Mauroceno sumus i re litteraria uersati. Post
multa: credo quo me pertentaret: ut fit: Dixit se quædam ha
bere dubia: neque hætenus Comperisse: qui ea sibi solueret
Ea quæ ferebat dissoluta difficilia: hæc esse. Primum: quid
esset in oratione Ciuilitas. Secundum: utrū orationes. M.
Tullii ciceronis haberent Ciuilitatē? Tertium: propter quid:
Doctus & iustus orator in actione causæ uinceretur ab indo
cto: si quando accideret: esset ne? quod indocti orationes ha
berent Ciuilitatē? Docti autem minus. Hæc ferebat Anto
ninus te uideri subdubitare. cupereq; declarari. Hæc equi
dem Accipiens sum plurimum lætatus: non tantum quod fi
derē posse i his tibi satisfacere: Quātū quod esse nactus quod

a i

quærebā scribēdi tibi argumētū. Præsertimquē credere ea te
nō ignorare: Sed pertētare potius: quid cōtra dici posset: me
morē de relatione Aristotelici dicti. Dubitare autē de singu
lis nō erit iutile. Cæterū quoniā propter rerum & materiæ
similitudinem ista quæ cupere uideris agendo: simul decla
ratur rhetoris Victorini de genere artis rhetoricæ nō medio
cris error: miscebimus igitur cū huic ad te nostræ disputatio
ni. Addo etiā. M. Fabiū Quintilianū: qui & si de genere artis
lōge meliō Victōrio sēt: tamē nō abest ab errore. Sed primū
agemus tua: deinde ueniemus ad eos.

Distributio ad Docilitatem.

Espondebimus igitur tibi pro uirili nostra ordine: quo
tu Antonino referente uelle uidebare: Primū quid ē ci
uilitas: Secundo: habeāt nec ne. M. T. C. orationes ciui
litate: Ultimo propter quid Summū oratorē iusta agentē abi
perito: & agēte iusta superari. Hoc tuo ordine pergemus. Sed
sumemus principiū aliquāto remotius. Aliter. n. fieri nō pōt.
Nā dicēda sūt mihi priō hęc noīa ciuitas ciuis & ciuilis quid
noīs & quid rei. De cā horū ciuis: ciuitas: ciuilis & ciuilitas
am satis cōstat: tū Aristotelis testimonio: tū ē: quod ma
ximū ē experiētia: Hominē esse naturā animal sociabile
: tū de noīa iuris ciuis & ciuitas orta sūt. Nā cōgregationē
hominū iure iter se uiuētū uoluerūt maiores ciuitatē appel
lari: & eorum unūquēq; eius ciuitatis ciuē. Primū enī hoīes
sparsis cōgregaciūculis & familiis lege tātū naturæ uiuebāt.
Inde cogente natura meliore consilio ufos coisse simul mul
tos: & fossis & menibus se muniuisse. Hęc autem urbē appel
larunt: ibi clusi: qui habitaret ciuitatem & eorum singulos ci
ues. Tunc primum ibi cæptum condi & scribi iura: artes cele
brari: fieri bella: rem militarem magni haberi: omnē deniq;
uirtutem ad ciuitatis cōmoda pertinentē coli. Hinc igitur: ut
dictum ē: ciuis ciuitasq; iuris noīa esse ducta a ciue & ciuitate
postea sunt denōinata ciuilis & ciuilitas: Sed a ciuilitate ciuilis

Habes igitur ciuis ciuitatis: ciuilis: & ciuilitatis ortū originē
q. Vide amo nūc quomō hāc noīa ad se iuicē hēant: Quid ue
significēt.

Ciuis: ciuitas: ciuilis & ciuilitas in quo
prædicamento sunt.

ut at ciuis & ciuitas in prædicamēto relatiōis secūdū di
ci. Nā ciuitas alicuius ciuis ē ciuitas: & ciuis ē ciuitate
ciuis Ciuilis uero & ciuilitas sūt in prædicamēto qualitatis. Est
enī ciuilis: quale a ciuilitate sua qualitate denotatū: Vt a iusti
tia iustus. Ita hāc noīa inuicē se habēt. Dicamus nūc: quid ea
significēt: quod magis ei: quod quærimus facit:

Quid sit ciuis.

am dictū ē ciuitatē ciuiū iure uiuentiū cōgregationē esse.

i Ciue porro dicūt: qui ciuitatis legibus uictus honores &
onera subit: & eius siue boni: siue mali quod suæ ciuitati
accidit: sit particeps. Hoc ē esse ciue. hoc iure cōsulti. hoc. M.
.T.C. ad Curionē dicit. Vbi cūq; es: i eadē es nauis: id est ubi cū
q; es: dāna tuæ ciuitatis te eius ciue tangūt.

Idē ad eundē.

ciue non puto cē tēporibus his. qui ridere possit.

Idē ad lē

tulū. Et cū rep. quali locuti sūt: ut quē bonū ciue seper habuif

set: bonū uirū cē pateretur: Et facit differentiā iter bonū uirū

& bonū ciue. Bonū uirū esse: qui singulis bonus ē: bonū at ei

uē qui prudētia fortitudie iusticia liberalitate eloquētia: fide

cæterisq; uirtutibus & laboribus ciuitati prodest. Quales ci

ues romanos fuisse legius: Marcos Catones: Publios Scipiōes

Fabios: Regulos: Qui suæ uitæ bonū cōmune suo ocio & do

mesticis negociis publica pericula: & publicos labores præ

tulerūt. Habes quid ē ciuitas: quidq; ciuis: Veniāus nūc ad

reliqua duo ciuile & ciuilitatē.

Quid est ciuilis.

iuile at ē quicquid cōueniēter ad ciuitatē pertinet. Vn

c de. M.C. ad hærenniū. officiū oratoris ē de his rebz

posse dicere: quæ res ad usum ciuilem moribus & le

gibus cōstitutæ sunt. Id quū ita sit: homo ciuis: qui uita: mo

ribus: studiis: atque laboribus ciuitati congruit respondetq;

Ciuis

Ciuit

9 mhs

olm

Adde qui peritus operationū oīum & sciētiarū ad ciuitatē
pertinētū: & qui pro ciuitate multa iutrāq; fortunā ē exper
to. Hic proprie & maxie ciuilis siue politicus appellatur. Nā
is scit Ciuitatē istituere & institutā cōseruare. Id i Thimeo pla
to: idq; ēt uerū esse. M. Cicero ad Celiū planissime mōstrat.
A te neq; præsētia neq; præterita: sed ut ab homie lōge i poste
rū prospiciēte futura expecto. Vt quale ædificiū in rep. mihi
futurū sit scire possim. Neq; id i iuria: Te enī .i.
ciuiliore neminē cognoui. Vides quē M. Cicero ciuilē appel
lat. qui magna prudētia & rerū Ciuiliū i oī fortuna usu cōmo
da & icōmoda ēt futura ciuitati prospiciat. Qualis ēt legitur
fuisse. M. Cato: qui omni propositiōi de rep. præsto sēper erat
Sed differamus apertius. quæ sūt illæ sciētiae quibus fiat pru
dēs & excellat quē. M. Cicero ciuilē appellat.

Scientiæ Ciuiles

Sunt enī multæ: quæ sub uniuersali nōie Ciuili seu morali Sci
ētia cōtinētur. Priā nāq; monastica que uulgo ethice appel
latur. Nā itereft reip. figulos bonos uiros hēre ciues: hæc hoc
facit: hæc unūquēq; hominē propter se secūdū unāquāq; uir
tutē perficit. Interest itē reip. prudētes patresfamilias hēre:
qui recte quisq; suā familiā gubernēt: & diuitias parent: qui
bus Ciuitas in ocio splēdeat: bello aut hostē propulset & uin
cat. Hæc quæ cōficit dicitur Economica: quæ teste: Aristoti
le: finē habet diuitias. Hæc comitatur res militaris quæ iu
stitiæ in Ciuitate oīa conciliat: subiicit. & hostē arcēdo eā trā
quillā reddit. Sūt quædā ēt i ciuitate disciplinæ: unde acqui
rāt adolescentes futuri politici purū sermonē: ad eloquiam
aditū: bonos mores: & ad gubernandā etiā remp. instruātur.
Hæ sūt grammatica: Poesis & historia maxime. Mācus enī ē
politicus seu Ciuilis: Qui grammaticæ purū sermonē nō hēt
Nā puritas sermonis pars ē elegatiæ: quæ ē pars elocutionis:
ut Marcus Cicero ad hærrennium uult. Sed poesisteste

in Timeo platone est operacionū ciuiliū imitatrix: & uirtutis
laus: Quod diuus Basilius ad nepotes tellatur. Historia
uero humanæ uitæ magistra quid hominem nō doceat: quæ
cōsilia bona & mala homini nō suggerat: mala: ut ea fugiat:
bona ut sequatur: & utrisq; prudēs fiat. Cōtrariorū enī eadē
est disciplīa. Valet hīstoria quidē teste Aristotile i rhetoricis
& politicis ad rēp. gubernandā plurimū. Est itē alia: quæ
positiua legū: uel politica appellatur: cui iuris sciētia subest.
Hæc totius reip. formā cōplectitur: eā statuit & conseruat.
hæc iperatur oīa. Hæc dominatur. Accipit hæc sibi comitē seu
ministrā: uel potius fortasse magistrā dominā rerū eloquētiā
Quā rhetoricā uocāt: quæ etiā una ciuiliū est. Nequo fert il
la pedē sine ea: hac uir ille ciuilis: qui politice ministrat de iu
sto: utili: pulchro: & his contrariis pro ciuitate domi & foris
differit. Cū hac ille oīa suscitāt: & rursus quādo uult sternit.
Cōficit ille hac & destruit oīa. Quid nō potest domina rerū
potētissīa eloquentia? Vnde ei non immerito diuinus ille uir
gilius hanc talem laudem tribuit.

Tum uirgam capit. hac animas ille euocat orco

Pallentes: alias sub tristia tartara mittit:

Dat sumnos: adimitque: & lumina morte resignat:

Hæc ille de Mercurio eloquentiæ deo. Sed de ea: & reliquis
hic plusq; satis. Nam eo libro: ubi de digestionē scientiarum
differo: de omnibus longe diffusius. Hæc igitur sunt scientiæ
ciuiles: quæ ad ciuitatē maxime pertinent: Harum ergo qui
maxime peritus est: & multa usu pro ciuitate in utranque for
tunam domi & foris est expertus: Is maxime ciuilis dicitur:
& idem etiam prudens. De his enim teste Aristotile pruden
tia est. Hinc illud fuit: quod .M. C. ad Cælium scripserit. De
rep. futura a te expecto: nam ciuiliorem te neminem cogno
ui. Habes uir clarissime: quid & quomodo est ciuilis: Co
gnosce nunc paucis: quid est ciuilitas.

Quid est ciuilitas

a iiii

a Ristotiles qualitatis prædicamento ait: qualitatē esse propter quā denotatiue quale quid dicitur: ut ab albedine qualitative denominatur albus quale. a rusticitate rusticus: a grammatica grammaticus. Iustus a iustitia: & a musica musicus. Sic a ciuilitate ciuilis. Est. n. ciuilitas quædā uirtus periciāq; sciētiarū & rerū ciuiliū ī ipso ciue: unde is ciuils appellatur. Sic igitur ciuilitas ē quædā qualitas: unde denotatiue dicitur ciuilis quale. In oratiōe at̄ tāquā ī re operata ciuilitas ē quidā effectus & exēplū eius ciuilitatis. quæ ē ī anima oratoris: Idest quædā castigata cōueniētia oīum partiū orationis īter sese secūdū præcepta rhetoricæ. Idq; uirtute oratoris eā agētis & exēplo eius ciuilitatis: quā is hēt ī anima. Nā quisq; artifex operatur secūdū habitus: quos hēt. Vnde ēt oratio denotatur ciuilis. Sic quoq; ī ciuitate ciuilitas est cōueniētia oīum partiū reip. secūdū illa ciuilitate: quæ ē ī intellectu ciuiū. Vt cātus musici ē secūdū illū habitū musicæ: qui ē ī anima musici: Et formata domus: & distributus exercitus secūdū illā formā: quæ ē ī intellectu domificatoris: & īperatoris distribuētis. Quisq; n. ut dictū ē operatur secūdum eos habitus: quos hēt. Diximus: quid ē ciuilitas ēt ī oratiōe. Videamus nūc utrū oratiōes. M. Ciceronis habeāt ciuilitatē: nec ne.

Orationes. M. C. habere multum ciuilitatis.

Hetorica una sciētiarum ciuiliū ē. orator. M. C. qui orationes secūdū precepta rhetoricæ scripserit: fuit me iudice ciuilissimus oratorū: qui unq̄ fuere omium. Quis peritior de rep. M. C? Quis eo rectius & rhetoricam: & omnes ciuiles scientias tenuerit? Quis denique plura de republica ī utraque fortuna & est expertus & uiderit? Certe omnium nationū & gētium nemo. Quanto enim eius respublica magnitudine cæteras superarit: tanto ipse cæteros ciuiles ciuilitate: Materiam autem rhetoricæ causam efficiuilem.

Formā ciuile; nā forma ē i oratione re ciuili ciuilis dicēdi mo-
dus. Fines iustū: utile; pulchrū: opera ciuilia secū dū leges; &
iustituta ciuitatis. Oēs igitur cāe ciuiles: Ergo oratio tota ciui-
lis. Ciuilis itaq; ut dictū ē: ē quoddā quale a ciuilitate sua q̄-
litate denomiātū. Et ciuilitas ē i oratiōe cōueniētia partiū: uir-
tutes rhetoricae; & oratoris agētis: ergo orationes. **M.C.** hēre
multū ciuilitatis. Quoniā exposui quid ē ciuilitas: & utrū
fine ciuilitate possit eē ciuilis oratio: Venio nūc ad ultimā du-
bitationē tuā: Propter quid: peritū oratorē & iusta persuadē-
tē ab iperito & defēdēte iusta aliq̄do superari. Quā dubitati-
onē: ut exoluā: Sūt quā dā mīhi aliq̄to altius repetenda.

Vicio auditorū doctū & iustū oratorē uinci ab indocto.

r Heticā dicēdarū causarū sciētiā eē dubitat nemo.
Causarū porro genera eē tria: Deliberatiū demōstra-
tiū: iudiciale. In cuius uis generis cā tria: ut sit causa:
teste Aristotile rhetorīcorū primo requirūtur: Actor: reus: &
Auditor. uno eorū dēpto: nō ē causa. Sed quia finis ē ad audi-
torē: qui persuasus: ē sētentiā laturus. uterq; orator: actor: &
reus i eū dicēdo agūt: ergo uterq; orator respectu auditoris a-
gens dicitur: Auditor uō ab utroq; patiēs: Nā actionē eorum
accipit: uide persuadetur: Sed agēs: ut itroducat iecte formā:
oportet hēre patientē bene dispositū: ut i natura: si ignis age-
ret i sicca ligna: Sic ē i ciuilibus actionibus. Sed iā dictū ē ora-
torē ad auditorē agentē eē: auditorē uero patiētē. Videamus
nunc quo i ordine actionem oratoris accipiat. Sunt i au-
ditore sensus exterior: interior: intellectus & uolūtas. Sensus
exterior auditoris dicta oratoris per sensus iteriores porrigit
intellectui: qui intellectus ea quae accipit pensando librando
que iudicat: & iudicata mandat uoluntati: Volūtas uero pro
iuditio intellectus fert sētentiā. hic ē ordo auditoris: & iudicis
i iudicādo. Sed hac quū ita sit: oportet auditorē intellectū

a iiii

& appetitū iustitia castigatū hēre. Id est doctum intellectum
& capacē ciuiliū rationū: uolūtate at nō amicia: non odio: nō
simulata ceterisq; passionib; suffusam. Ne cōgruat ei quod
dicit aristotiles. Ponit sæpe iudex delectabile atē triste. hæc i
auditore si nō ita sunt: frustra i cum agit: quī sit perfectissimo
agēs orator. Nō. n. habet patientē bene dispositum. his igitur
ita existentibus: doctū rhetorices oratorē & iusta persuaden
tē ab iperito & agēte: iniusta superari nulla alia ratione pos
se cōtingere: quā aut ignaro iperitoq; intellectu auditorū: aut
suffusa passione corū dē uolūtate: aut utroq; i. uolūtate & itel
lectu corrupto: neutroue integro: quod cēt deterius. Habet
in tuis dubitationib; meū sensū uir aplissime. Venio nūc ad
Victorinū & Quītilianū: Si prius pauca lēctōrē monuero.

Finis de ciuilitate: sequitur de genere artis:

Mattheus colacius sicutus lēctōri salutem.

Arcum Fabiū Quītilianū: & Mariū Fabiū Vi
ctorinū magnos uiros esse nō inficior lēctōr. sē
tio tecū. Sed quia i nullo peccare nō est hominis:
ipsi ergo: quia hoīes peccare potuerūt. Quæ res
quū ita sit: i his quæ in eos scripsi: mitte te rogo i me passionē
& lege animo æquo: Si faueris lēctōr: ædā multa alia utriusq;
uiri in arte dicendī errata. Cōmentarios itē in omnia. M.
.T. Ciceronis opera: & i omnes eius oratiōes. In crispiū itē salu
stiiū. Adde Iuuenalē. nā qui eū sunt itēpretati: scripsere tā
tum quantum officiū grammatici est. idque satis apte: of
ficiū quippe satyri est uituperare & laudare. Omis uero la
us & uituperatio a cognitione habituum & rhetorica de
monstratiua oritur & fit. Ergo oportet satyri itēpretem mo
nasticæ totiusque ciuilis sciētiae: & laudatiuæ rhetoricæ peri
tissimum esse. Aedam itē omnia nostræ tempestatis ita
lica bella. De digestionē omnium scientiarum. Com
parationem inter remmilitarem: & iuris scientiam. Com
parationem inter medicinam: & scientiam legalem.

Vtrū apud priscos fuerit tātū lingua grāmatica an ēt uulgaris

Vtrū difficilius inire amicitiam an cōseruare. Declamatioes i oī genere multas. Patauū. Vincētīnū scledū.

De ratione discēdi. De uera nobilitate. Quæstionē: utrū itē interpretatio poetæ sit tātū grāmatici. Epistolæ familiares plures ducētis. Nā dū alii laborāt quo parēt sibi purpureas uestes: gēmis: & auro manus ornēt: ego lacerus squalidus: sētus: mihiq; ipsi neglectus: quo parē hāc uolētibus uti. Edā hāc oīa si faueris īgenio lēctor. Si aut̄ minus: sinā ea iacere: latereq; usq; ī mortē. Nā tuto tū poterūt exire: ubi nulla officiet inuidia: ubi nulli aspiciēt toruī oculi: ubi nullus me sparsō ī rīfū ore signabit adūcus nasus: Vale

Matthēi ī magnos rhetores. V. & Q. de genere artis prefacio

ēio nūc ad ea quæ sū ī pīcīpio polīcīto: magni rhetoris

u Victorīni ī rhetoricā. M. C. de genere artis primū errorē. Adde ēt Quītilianū: qui & si lōge melius Victorīno

de genere sentit: tamen non abest: ab errore. Sed uereor ne satis sit mihi uerū tutari: & pro iustitia cē: propterea: quod in eos dissero: quī sūt uetusta & magna autoritate cōfirmati.

Quod si hoīes uolēt semota autoritate cū illorū dictis nostra dicta cōparare: fatebūtur fortasse nō oīa ātīquitati cē cōcedēda: lætabūturq; & iūeta ueritate: & hāc suā ætatē cū ātīquitate nō satis iuste certare. Sed accipiāt ī utram partē uelint.

Nos tamē pergēus: amici. n. omnes: Sed magis amica ueritas:

Distributio ad docilitatem.

t Enebius igitur hūc ordinē. Primū proponēus de genere artis textū. M. T. C. Deīde itē interpretabimur eū.

Tertio errata Vi. & Q. ostēdēus: Propositio textus. M. T. c.

i N cognitiōe cuius uis artis hāc primum sūt necessaria cognitu. genus artis. Finis. materia: & oīs cā: Propterea castigati scriptores hāc præmittunt. M. Cicero igitur uir scribendi peritissimus scribens rhetoricam: ea præmisit: Et primum omnium rhetoricæ genus dicens:

Rhetoricā partē eē ciuīlis: seu moralis sciētiā: quæ philoso-
phia practica ē his uerbis. Ciuīlis quædā ratio ē: quæ mul-
tis & magnis ex rebo cōstat. Eius quædā magna: & āpla pars
est artificiosa eloquētia: quam rhetoricā uocant. Nā neq; cū
his sētius: qui ciuīlē sciētiā eloquētia nō putāt idigere. Et ab
his qui eā putāt oēm rhetoris ui & artificio cōtineri: magope-
re dissētimus. Quare hāc oratoriā facultatē i eo genere pone-
mus: ut eā ciuīlis sciētiē partē esse dicamus

Matthæi colacii interpretatio.

P Ro ea philosophiæ diuisiōe: quæ huic loco facit. Ari-
stotiles secūdo methaphisicæ diuidit philosophiā i du-
as partes. Theoricā uidelicet: & practica. Sed quia ho-
mo cōstat corpore & aīo: Practica: quæ pro cura hoīs ē diui-
ditur rursus i duo: In medicinā: quæ curat hoīs corp;: & mo-
ralē siue ciuīlē: quæ curat animū. Ita eustachio i pīcipio mo-
ralis. Sed ciuīlis: quæ ē quoddā gēus multis sciētiis cōstat q̄s
quia supra de ciuilitate declarauī: nūc cursi tātū numerabo.
Cōstat. n. Monastica. economica: remilitari: positiua legū: lu-
re ciuīli: rhetorica: & quibusdā aliis. Hæ. n. sūt ciuiles sciētiæ
& si diuersæ materia īter se: tamē oēs ad ciuitatē pertinētes:
Ex quibus oritur quoddā genus: quod ciuīlis ratio siue sci-
entia appellatur: Nam genus ut uolūt philosophi: per ope-
rationē ītellectus a speciebus & particularibus deducitur: ut
i natura animal ab hoīe & equo: Itē ab hoc hoīe & ab hoc e-
quo. Ergo gēus rhetoricæ cui ea subīcitur ē philosophia pra-
ctica: sciētia ciuīlis siue moralis. Idq; sonāt uerba. **M. T. Cice-
rōis.** Nec finit me mētiri. **M. F. Q.** qui libro secūdo de genera-
li artū diuisiōe īter scias practicas rhetoricā pōit. Neq; ēt ma-
gnus. **Arist.** ethicorū prio: ubi de laudibus ciuīlis sciētiæ hæc
eadē refert his uerbis. Hēt sub se ciuīlis sciētia dignissias fa-
cultates: Rēmilitarē: economicā atq; rhetoricā. Clarissie hic
philosophus sciētiā ciuīlē gēus: rēmilitarē: economicā & rhe-
toricā species pōit. **Hic. M. T. C.** in hūc rhetoricæ locū illā.

Aristotilis scētīā trāstulit his uerbis. Ciuilis quædā ratio ē:
quæ multis & magnis rebus cōstat:& reliqua. Sed fuerūt de
rhetorica magnorū uirorū tres opiniōes. Quidā uolebāt elo
quētiā eē totū.oēm q; ciuilē rōnē sub ea cōtineri. Hī.n.moue
bātur propterea quod rhetorica teste Aristotile rhetoricorū
prio.ē cōmunis sciētia:neq; quicq; sine ea cōfici pōt. Quid nā
q; geritur neq; domi:neq; foris:cuius magna pars : & fere to
tū nō sit rhetorica persuasio? In practicis certe nihil. Vnde eā
hī appellabāt dominā rerū. Itē arcebāt eā quidā alii a sciē
tia ciuili. hī mouebātur:quod uidebāt malos uiros eloquēti
a ciuitatē multis malis afficere. miscere oīa : bella ciuilia cō
citare:iūsta:iutilia:turpia pro cōtrariis iustis. utilibus:& pul
chris ostēdere.Ergo hī uolebāt rhetoricā. tāq; mille malorū i
strumētū a ciuitate pelli. Marcus.C.āt ex tertio nō ē:corū:
qui uolebāt rhetoricā:neq; arcēdā neq; gēus eē Sed discēdā
ciuilis sciētīæ partē. Hoc igitur hic dicit. M.C. hoc mō.Ciui
lis quædā ratio ē.i.ē quædā ciuilis sciētia genus. Nā quod in
pīcipio dicit:ciuilis ratio i medio & i fine ciuilē sciētīā appel
lat.Quæ multis & magnis rebus cōstat.Id ē multis & dignis
speciebus:partibus:uidelicet economica:monastica:remilitari
positiua legū.& reliquis.Eis.i. generis ciuilis sciē rhetoricā
ē una parciū & specierū. Neq; illis affētiōr iquit. M.C. qui eā
negāt:neq; illis:qui faciūt eā genus.Hoc modo clarissime ap
paret:quid uelit hoc loco.M.TC.& ut dixi imitatū eē Aristo
tilem:qui dat ciuilem scientiam esse genus:rhetoricam autē
eius generis partem. Data igitur huius loci uera & clara:
ut i reor interpretatione: uenio nunc ad uictoriorum.

Error Victorini.

i s multa bene dixit de genere. Postreō gēus eē quod di
citur:cuius generis uestis.cuius generis factura:Id est
qualis uestis:qualis factura: & hoc modo dicit Mar
cum Ciceronem intellexisse hic genus. Id est qualis esset rhe
torica. Ego uero responderem bona uel mala.

Victorinus igitur hoc modo uidetur uelle dicere: rhetoricā
esse sub prædicamento qualitatis: quod paulo post dicit aper-
tius: & id esse eius genus: Hoc uerum est. nemo negat. Om-
nis enim scientia sub prædicamento qualitatis est. Sed nihil
ad mētē. M. Ciceronis hic. nihil ad huius loci interpretationē.
Sed cū cēt duplex philosophia theórica & practica: i qua ista
rū cēt rhetorica itellexit: quæsiuitue. M. C. ut dictū ē i interpre-
tatione: nō autē de prædicamento qualitatis. Illud enim is al-
tū & cōmune nos querimus quoddā i ferius. Nā. M. C. dicit
rhetoricā cē partē ciuilis sciētiae. ciuilis sciētia nō ē prædica-
mētū: sed ē quoddā genus sub prædicamēto. Deinde uicto-
rinus interpretatur hic ciuilē rationē facta: acta: negotiaq; ciui-
tatis. Nā dicit oīs patria quicquid agit ratio ciuilis dicitur er-
go ratio ciuilis ciuitatis acta. Errat hic haud parū. Nā ratio
nē ciuilē itelligit hic cicero scientiā ciuilē quoddā genus: sub
quo sūt multæ sciētiae: ut dictū ē. Facta at & negotia ciuitatis
sūt materia sciētiarū ciuiliū: circa quā ipsæ sciētiae uersantur.
Et hic. M. C. itelligit & loquitur de habitib; de sciētis: nō de
materia. Et iplicat: nā rursus quærit gēus rhetoricæ. Supra di-
xit genus cē prædicamēta: nūc at rationē ciuilē. Deinde. V.
diuidit rationē ciuilē. i negotia & acta ciuitatis i duas partes
i res certas solēni cursu sine tumultu: & i lites. Quid itelligat
Victorinus res certas solēni cursu sine tumultu: nescio. Ego ue-
ro hoc certe scio eū illa descriptiōe descripsisse res æternas &
necessarias: ut motū celorū: generationē & corruptionē: & si-
milis. Ista sūt certa & imutabili cursu. Sed facta ciuitatis sūt
dubia cōtingētia: uariabilia. Ita Aristotiles primo ethicorū:
& multis in locis. Ita ē. M. Cicero i officiis. Si aliud itellexit
Victorinus: nesciuit illud describere. Quod describit: ex ne-
cessariis est. Hoc palam. Sed esto sint aliqua in ciuitate cer-
ta: ut ipse dicit: nihil tamen faciunt huic loco. Nam Marcus
.C. loquitur hic de scientiis ciuilibus: non de actis ciuitatis:
quæ sunt materia scientiarum: ut dictum est.

Victorinus rursus alterā partē ciuilis rationis: quā quæstio-
nes & lites appellauit: dicit esse sciētiā & diuidit eā i rhetori-
cam & Sapientiā. Errat: nā quæstiones & lites sūt materia
rhetoricæ & non rhetorica. Rhetorica enī est habitus & Sciē-
tia: quæ uersatur circa lites. Tandē Victorinus uenit ad uer-
ba textus. M.C. & interpretatur illud multis & magnis rebus:
idest: quia de crebris & de magnis rebus lites fiūt. Errat: nā
multis & magnis rebus. M.C. itelligit sciētiis ciuilibus: ut iter-
pretatione ē dictū. Errat igitur multipliciter. Nec mirū: nā
ignorato: nō intellecto genere: & diuisione philosophiæ a Victo-
rino: quod est in hac re principium & caput: nihil deinde po-
tuit ab eo dici quod quadraret. Diffluunt enī omnia. Error
in principio diffunditur in reliquū corpus. Sed quia Victo-
rinus nunc ē i manu omnium: & ex mea interpretatione tex-
tus. M.C. possunt facile ab omnibus itelligi dicta uictorini
faciā finē his uerbis. Victorinus ignarus huius loci uagatus
ē incertus: nihil cōprehēdēs. quod eēt definitum: Similis cæco
uolēti dissoluere glomus fili: nodū optimo ordine connexū
Quī nodus si in eo uideretur fili caput esset facillimus diso-
lutu optima sua compositione. Sed quia cæcus non uidet fili
nodi: caput agēs non dissoluit: Sed miscet: cōfūdīt & īplicat
totum in quoddam insolubile chaos. Ita accidisse Victorino
ignoranti genus artis caput nodi. Hæc an uera sint: reliquo
iudicio eorum. qui & uere docti: & æquo animo ea legerint
nā hic locus nō ē de grāmaticis uocabulis: sed de genere spe-
ciebus & causis. Horū omniū ratio philosophi ē: & uiri gra-
uis. non odio impediti.

Cōmunis Tituli error

Præterea: dato priō inconueniēti: sequuntur & alia. Ex hac i
certa uictorini interpretatione propter quædā uerba iustū iui-
stū: & huiusmōi. Posteriores rhetores suspicati sūt ius Ciuile
eē rhetoricæ genus & scripsere huic loco falsū titulū: quē ru-
bricam appellant: Videlicet de Iure ciuili & partibus eius

Eos rhetores ita sēfisse satis ē signi: quod ipsi docēdo rhetori-
cā hūc falsū titulū suis discipulis sūt pro uero interpretati. In-
terfui ipse lectionibz multorū: Et haud doctrina mediocriū
Didici discipulus his auribz hausi. Curarūt prāterea: ut rhe-
torica nō semel sed sēper cū hoc titulo scriberetur imprimere-
turqz. Videtis oēs: nō opus ē testibus. Sed ius ciuile nō ē
Scientiarū ciuiliū genus: ex hac sola ratione clarissime liquet
Vt uolūt philosophi: inferiora cōuertūtur ad superiora. nō ē cō-
trario. Vt i natura sit gēus animal: homo ergo Animal: leo ani-
mal: capra animal cōstat: Sed non ē cōtrario: ut animal: ergo
homo: posset enī ēē leo. Hāc quū ita sint cōstituamus ius ciuī-
le genus: & uideamus: an fiat a sciētīs ciuilibus: speciebz ad
id genus cōuersio. Res militaris: ergo ius ciuile? nō cōgruit.
Econōica: ergo ius ciuile? minie. Historia: ergo ius ciuile? nō se-
quitur. Sic de reliquis. Sed si ē sciētia ciuilis gēus: oīa ad id cō-
uertuntur. Quod poteris tu ipse experiri. Ergo ius ciuile nō
est genus: sed una specierum seu partium est. Cāterum in-
quies: quomodo igitur inscribetur illi loco titulus? Hoc modo
Rhetoricā genus esse philosophiā prācticā scientiā ciuile:
Vel rhetorica subiicitur scientiā ciuili philosophiā prācticā
Hoc tamen genus est extrinsecus. nam est aliud genus in-
trinsecus: id est intra rhetoricā: quod ē: teste Aristotele primo
rhetoricorū: & Boetio topicorū ipsū dicere: quod gēus i tres
species diuiditur. deliberatiuā: dēonstratiuā: & iudicialē: Sed
de hoc nō loquitur hic. M. Cicero Sed de extrinseco ciuili scia:
In Quintilianum prāfatio.
enio nunc ad. M. Fabium Quintilianum. Is & si uinci-
tur de rhetoricā fine a Viētorino qui sentit cum. M. C.
tamen longe melius Viētorino de artis genere sentit: Nam cā
libro secundo de generali diuisione artium inter prācticas sci-
entias posuit: Quod uerum est. Sed non sine quodam errore.
Sed scribemus prius uerba Quintiliani de genere artis Inde
declarabimus. post ueniemus ad eius errorē. Verba hāc sūt

Quintiliani uerba.

uum sint autē artiū aliā positā ī inspectione id est cogni-
tione & exiliatiōe rerū: qualis ē Astrologia: nullū exi-
gens actum. Sed ipso rei: cuius studiū habet intellectū
contenta: quæ theorice uocatur. Aliā ī agendo: quarum ī
hoc finis est: & ipso actu perficitur: nihilque post actum relin-
quit: quæ practice dicitur. qualis ē saltatio. Aliā ī effectu:
quæ operis: quod oculis subiicitur: consumationem finē acci-
piunt: quam poetice appellamus: qualis est pictura. Fere
iudicandū est: ī hētoricē ī actu consistere. Hoc enim: quod ē
officii sui perficit atque ita ab omnibus dictū est. Mihi autē
uidetur etiam ex illis ceteris artibus multum assumere. Nā
& potest aliquando ipsa res per se ī inspectione eē cōtenta. Erit
enim ī hētoricē ī oratore etiam tacēte. Et si defierit agere: uel
proposito: uel aliquo casu īpedito nō magis desinet eē orator:
q̄ medicus: qui curādi fecerit finem. Nā est aliquis ac nesciō
an maximus etiā ex secretis studiis fructus atq; pura uolup-
tas: quum ab actu: id est opere recesserunt: & contemplatiōe
sui fruuntur. Sed affectiue quoque aliquid simile scriptis ora-
tionibus uel historiis quod ipsum opus ī parte oratoria meri-
to ponimus: consequetur. Si tamen una ex tribus artibus ha-
bēda sit: quia maxīus eius usus actu continetur: atq; ē ī eo sic
quētissima dicatur actiua: uel ad ministratiua: nā & hoc eius-
dem rei nomen est.

Matthei interpretatio.

Acc sunt Quintiliani uerba: quib; a finibus monstrat
h artium tria genera esse. Primi generis quæ sunt ha-
bere finem: speculationē uerī: actum inmanētem pro-
pter se: ut astrologia: easq; appellari a uerbo theoreo: quod si-
gnificat speculari. theoricas. Generis secundi hēre finem
actū: id est operationem tantum: & nihil post eam relinque-
re: ut saltatio. Et eas appellat Quintilianus practicas: id est
actiuas: a græco uerbo praxo: quod significat agere.

Tertii generis artes hēre finē materialia operata quædā: quæ oculis subiiciantur: ut pictura & fines mechanicarū. Et noīat eas poeticas. i. factiuas a græco uerbo pieo quod significat facere. Et seruat. Q. Aristotelicā differētiā iter agere & facere tamē nō sine errore: uti uidebitur. Loquitur itē itelligitq. F. Quintilianus i oī diuisionis mēbro sēper de fine ultimo cuius gratia: hoc palā. Tandē cōcludēdo ponit rhetoricā: q̄q̄ habeat partē speculatiuā. tamē inter artes practicas. i. actiuas secundū di generis. & rectissime quidē: Nam ita etiā. M. T. Cicerō & Aristotiles. Itē hic ēt maxime liquere Fabium. Q. uelle cuius gratia rhetoricæ esse actū tantū benedicere. Sed id uerū ne sit: ē de fine a nobis satis demonstratū. Hāc ēē artiū Fabii. Q. interpretatā diuisionē. Venio nunc ad eius meo iudicio errata.

Primus Error.

Diuidit artes: uti sētio: nō satis perite. Primū. N. facit ut philosophus nūc nō orator cōtra artē diuidēdi: diuisionē tripartitā. Sed hoc demus. Nihil. n. ē

Secūdus error

cinde quod est longe grauius excludit hac diuisione & multas & dignissimas practicas facultates. Videlicet et medicinam: rem militarem: Iuris scientiam & huius modi: quas non esse theoricis omnibus liquet. neq; per Fabium Quintilianum practicas: Nam practicae secundum eū post actum nihil relinquunt: Sed hæ relinquunt aliquid: Medicina sanitatem: Res militaris uictoriam: Iuris scientia ius

Neq; sunt poeticæ: Non enim sunt factiue: sed actiuæ: nō relinquunt post operationem rem subiectā oculis: Sicuti Quintilianus uult: ut pictura: domus: nauis. & mechanicarū fines. Nam Sanitas. uictoria. Ius qualitates sūt nō Coloratæ & subiectæ oculis: Ergo hæ & huiusmodi omnes Fabii Quintiliani diuisione excluduntur. Cæterū si negares has: id est medicinam: & quas diximus esse practicas: Primum introduces hoc absurdum: Aristotilem uidelicet omnesque philosophos & medicos: qui dicunt eas esse practicas: mentiri.

De inde hæ artes rei ueritate non sunt mechanicæ: factiue secundum aristotelicam differentiam iter agere & facere: sed actiue: ergo practice: a uerbo practo: quod significat agere.

Rursus si diceres esse practicas: Sed Quintilianum hoc secundo diuisionis membro intelligere de his practicis. quæ habent finem actum tantum: ut Saltatio. Non tamen solueres nodum. incideres in idem. hæ igitur quo diuisionis membro continerentur: certe nullo. Non sub theoricarum hoc palam. Neque sub membro factiuarum: Non enim sunt factiue: sed actiue practice: ut dictum est. Præterea si sic sensisset Fabius Quintilianus: diuisisset bifariam: hoc modo. Artium alie theoricæ: alie practice. Practicarum alie habent finem actum tantum: ut saltatio: cytharizatio: Alie post actum aliquid. Denique si obstinate diceres: omnes artes: quæ reliquunt post actum aliquid: non esse practicas: sed poeticas factiuas. Quid responderemus Aristoteli secundo metaphisicæ & multis in locis dicenti: philosophiam practicam habere actum propter aliquid. Ergo quauis uia cogitur Fabius Quintilianus duorum alterum fateri: aut has practicas artes: quas diximus: sua diuisione excludi. Quod uitium in diuidendo non est mediocre: aut omnibus practicis se negare post actum finem: cuius gratia. Ut medicinæ post actum medicationem: negare: sanitatem: re militari post pugnare: negare uictoriam: & reliquis. Quod sine dubio Fabius Quintilianus sensit. Cui opinioni si sit assentiendum: relinquo philosophorum iudicio. Neque negabis Fabium Quintilianum intelligere de fine ultimo: cuius gratia: quum dicit practicarum finem: esse actum tantum. Dat enim clarissima signa. Primum dicit ipso actu finem perfici. Deinde nihil post actum relinquere: ut Saltatio. Postremo addit rhetoricam. cuius finem: cuius gratia iam dixerat supra de fine esse actum tantum benedicere. Quæ res ostendit Fabium Quintilianum uelle nullam practicarum habere eius gratia extrinsecus post actum

Quod in philosophia hæresis est. Sed quid inquires? non ne saltatio: cytharizatio: & huiusmodi sunt fines practici: & actus tantum? Possem respondere: & horum actuum aliquē esse finem. Nam dicit Aristotiles methaphisicæ quarto. Cuiusque actus aliquis est finis. Quod etiam diuus Thomas confirmat. Sed nunc nolo discurrere lōgius: Studco breuitati: Ero hoc tantum contentus. Non iustum esse propter friuola quædam totā practicā philosophiā priuari post actū: cuius gratia

Tertius error

Postremo in toto reliquo capite de uniuersali artium diuisione Fabius Quintilianus concludit: quibus artibus subiiciatur rhetorica. Et si uera concludit: tamen non satis perite: Facit enim conclusionem nugatoriam repentemque principium. Nam dicit: rhetorica est practica aetiuua. Mihi autem uidetur multam habere speculationem: Tamen quia est frequenter actiua: sit practica actiua. Fuit sane dicturus hoc modo. Rhetorica & si habet in se partem speculatiuam: tamen quia illa speculatio est propter opus: est practica. Ita Aristotiles secūdo methaphisicæ de philosophia practica.

Diuisio Matthæi.

Ed fortasse inquires: quomodo igitur erāt uniuersaliter artes Fabio Quintiliano diuidendæ. Hoc modo: Artium aliæ rationales. quæ habent finem: puritatē sermonis: & syllogismum: ut grammatica: Dyalectica: Aliæ reales. Realiū aliæ theoricæ: quæ habēt finē uerū: ut Astrologia: aliæ practicæ: quæ hēnt finē opus: ut medicina: cytharistris pictoria: nauiculariaque Hoc modo erant artes Fabio Quintiliano uniuersaliter diuidendæ.

Aduersacio:

Sed scio Quintilianistas hāc meā diuisionē mie passuros: propter quod poeticas. i. factiuas practicas actiuis cōfuderī quas.

Quintilianus diuidendo diuersis membris separarit: ducēs alteras a uerbo praëto: a pieo alteras: ut supra dictum est.

Respondeo cum bona uenia Quintiliani. De ratione practicarum esse: non tantum a uerbo praëto deriuari: Nam id grammatici est: quātum habere finem opus: uersarique circa contingentia. Et philosophi est: ut agit hic nūc Fabius Quintilianus partiri artes non a grammatica uoce: sed ab operationibus finibus: & earum natura. Ergo actiuae & factiuae: & si quodam modo inter se differunt: ut uult Aristotiles sexto ethicorum: & nono methaphisicæ: tamen ex ratione finis cuius gratia unius generis sunt: practicae ambæ: Ambæ enim tendunt ad opus. Idque uoluit Aristotiles secundo methaphisicæ. Philosophia alia theorica: cuius finis uerum. Alia practica: cuius finis opus.

Alia artium diuisio.

Ed inseruiamus Fabio Quintiliano: & segregemus poeticas factiuas a practicis actiuis: ut ipse uult. Diuidamus igitur iterum & sic truncabitur omnis uia.

Artium alia rationales: quæ habent finem puritatem sermonis: & syllogismum: ut grammatica: dialectica: alia reales. Realium alia theoricæ: quæ habent finem uerum: ut Astrologia: alia operatiuæ: quæ habent finem opus. Operatiuarum alia poeticæ: id est factiuae: quæ habent finem operata quedam oculis subiecta: ut pictoria: Domificatiua: & huiusmodi. Alia practicae id est actiuae. Practicarum alia habent finem actum tantum: ut saltatio: citharizatio: & huiusmodi: Quæ tamen omnia opera quædam sunt. Alia habent post actum aliquid: ut medicina. Sed hæ ambæ sūt innominate: possumus autē nominare illas steriles: foetas hæ Foetarū igitur alia medicæ: quæ hēnt finē sanitatē: alia ciuiles. Sed illa superior diuisio Aristotilis & strictior est: hæc autem solutior: & nullum meo iudicio humanum actum reliquēs.

Quibus arum artium rhetorica subiiciatur

Rhetorica igitur: quæ teste Aristotile primo rhetorico-
rum ex dialectica unde enthymematice: & exëplari-
ter syllogizat: diciturque rationalis: & ex morali sci-
tia: unde tendit ad opus: instituitur: A morali tamen potiore
parte è practica: & ciuili sciëtiae philosophiæ practicæ sub-
icitur. Nam ita eam Aristotiles primo ethicorum. M. item ci-
cero primo rhethoricorum. Et fabius Quintilianus hic secu-
do institutionum oratoriarum de uniuersali diuisione artium
inter artes reales practicas ponit a potiore eius compositio-
nis parte: ut diximus. Nec tamen impedio posse appellari eti-
am rationalem ex parte dialectica: qua componitur Astro-
logiam autem teste Aristotile primo methaphisicæ esse mix-
tam partim mathematicam. partim naturalem. De astrolo-
gia dixi: ne quis miretur de compositione rhetoricæ.

Per oratio

Abes uir clarissime: quid è ciuis: ciuitas ciuilis: & quid
in oratione ciuilitas. Sit ne ciuiles orationes. M. T.
Ciceronis: Vnde doctus orator i actione causæ ui-
citur ab indocto. Item quid falso senserit de genere artis
rhetoricæ magnus rhetor Victorinus: & i eo Quintiliani que-
dam errata. Si his in omnibus meus sensus respōdet tuo:
Gaudeo plurimum. Sin autem minus: etiam gaudeo: Quia
inuenerim quod quærebam scribēdi tibi materiam: ubi de
clararem: quanti uirtute tua te facerem.

De genere artis rhetoricæ in Quintilianum capite. Deinde
quod est longe grauius. Hic locus est de prauatus quas non
esse rhetoricas hominibus liquet. Debet enim scribi hic locus
Quas non esse theoricæ omnibus liquet.

Matthæi Colacii Siculi. Ad hieronymum ueronensem: & sc̃
etorum Siculum: uiros optimos philosophos medicosque
doctissimos. de rhetoricæ fine præfatio

Superioribus diebus magna huius Patauini
studii doctissimorum uirorum frequentia:
de rhetoricæ finæ: uti sitis: publice disputa-
ui. Cuius disputationis excellentia: Sic enim
dicebatis: quum & a multis & doctissimis
uiris: qui interfuerant: uobis esse nunciata: Memini uos plu-
rimum doluisse: & mecum etiam questos: quod illo die au-
diendi munere caruissetis: Alter ab urbe absentia corporis æ-
gritudine alter. retenti. Qua de re: quod me tanti faceretis
egi tum coram gratias inmortales: Ago etiam nunc: ita ut po-
steri sentiant. Sed fuit: est ue mihi magis dolendum. Qui uo-
bis magna doctrina: & acri ingenio uiris illo confesso carue-
rim. Ornassetis enim me uos grauissimo iudicio uestro. Sed
hæc quum ita accidisset: ut lenirem: quoquomodo fieri pos-
set: meum & uestrum desiderium: Statui scribere uobis illā
quæstionem: ita uti egi: Accedit etiam: quod omnes qui in-
terfuerunt: eam poscunt dicentes sic oratorie institutis iudi-
cibus: magis q̃ phisice: uti scripseram: delectare. Item quod
ea quæ fuerunt impresa sunt uendita omnia & qui petunt a-
deunt me fere quotidie: Et quo res esset lectu delectabilior:
ut uideretur non scriptis uerbis legi: sed re agi: introduxi eā
uobis differentem Antoninum Adinolphum siculum: qui nō
solum interfuit: uerum etiam præfuit. Tenet is æque omnia
mecum: & eloquentia superat. Dein igitur Antoninum audi-
etis: atque percontabimini: Ego uero hinc abeo: Valete.

Collocutorum ingressus.

HIERONYMVS. Sūt ne tāta Antonine de illa Matthæi
actiōe: q̃ta doctissimis quibusq; qui interfuerūt: referuntur.

b i i i

ANTO. Haud minora: neq; ē: me iudice: qui eius dici laudē
 de possit uerbis explicare. **SAN.** Proh bone deus: cur nā
 abfuerim: qui eum audire tantopere desiderarā. **HIE.** Exe-
 cror etiam ego illā ualitudinē: quæ me: ne iteressē: impedierit.
 Sed potes: scimus nos leuare hoc desiderio: si uis Antonine.
 Sumus nunc ociosi. differe tu nobis illā. **ANTO.** Nulla in re
 modo possim: aduersabor appetitui uestro: quibus semper ue-
 stra uirtute i seruierim Sed eamus itro. & quo cōmodius id fi-
 at: sedeamus. **HIE.** I præ hac nostrū iortū. Sequemur. **AN.**
 Ornatus hic locus. ordiamur igitur. Ex quinq; tris rhetoricæ
 partes eius oratiōis: quæ possū uobis pollicior. **Memoriā:** &
pronunciacionē: quibus tū matthæus egit: ab iēs abstulit ipse
 secū: **Agā** igitur meis. Sed i uetionē dispositionē: eloquutionē
 que dabimus suas: nulla re neque dēpta: neque addita. Man-
 dauim omnia memoriæ: Tandem eius ab ore pendentibus oī-
 bus: sic Mattheus orsus.

Exordium quæstionis

p **Hilosophi** clarissimi quisq; gradu suo scio uos hoc rhe-
 torice picipio expectare a me ante rem compositam
 orationē. Et recte quidē: Nā sic rerū ordo poscit. Sed
 ratio quæ me cogit: ut hūc ordinē peruerterē: hæc ē. Dispu-
 taturus de cā finali rhetoricæ: quoniā hæc quæstio ē uestra:
 nā ratio carū nō ē grāmatici: neq; rhetoris i q̄tū rhetor ē. Sed
 philosophi: & maxime primī philosophi: elegi uos iudices.
 Si aliarum rerum audientia uos fatigare: ibi postea: id est i
 quæstiōe ubi maxime animos uestros itegros desiderare fri-
 geretis. Idq; nō faceret rei meæ. Ergo omiſſa oratiōe. uēio ad
 quæstionē. **HIE.** Perite ex rhetoricæ præcepto: uti sentio:
 fecit enim ex eo: quod philosophos iudices instituisſet benī-
 uolentiam. Ex eo autem: quod se monstrauit de fine rhetori-
 cæ disputaturum: docilitatem. **SANCTO.** Recte inquis
 Sed quid illud: quam commode purgat.

Cur oratiōe re necessaria noluerit iudices fatigare: ne ea fessi torperent postea: ubi opus fuisset aduigilare. Id animaduerti magnæ eius fuisse prudetiæ. Sed sequere Antonine: ista faciendia: qua cepisti.

Quæstionis narratio

ANTO. Quæstio hæc est iudices. **M. Tullius** ciceroni scribens rhetoricam premissit finem: & recte quidem. Nam finis habet rationem principii: quia primum mouet agentem. Habet item similitudinem signo sagittariorum. Ignorato signo: quo dirigerent sagittas sagittarii: certe nequo: nisi quo fors ferret. Sic in qua uis arte ignorato fine: reliquus discursus ita ut cæcus. Ergo peritissime. **M. ciceroni** præmissit finem: dicens finem ultimum: cuius gratia rhetoricæ esse persuasionem.

Aliquot post annis **M. Fabius Quintilianus** rhetor clarissimo æmulator **Marci ciceronis** scribens rhetoricam: ubi disputauit de fine cōtradixit **Ciceroni** dicens: non persuasionem esse finem cuius gratia rhetoricæ: sed benedicere. Idque dixit: aliquid rationibus: & argumentis: quæ postea audietis locis suis: non misceamus partes. Hæc est quæstio iudices. Tota uis uersabitur inter hæc duo: utrum horū sit cuius gratia rhetoricæ persuasio ne: an benedicere. Et hæc quæstio iudices ut dixi est uestra. Nam ratio causarum non est grammatici: neque rhetoris: sed philosophi est.

Quæstionis diuisiō

Abetis iudices quæstionē: uenio nūc ad actionē eius: **h** Sed quia: ut inquit. **M. ciceroni**: primo rhetoricorū: diuisio rerū facit docilitatē: distribuā hanc quæstionē in tres partes. Primum præmittā quatuor: quibus declaratis: Cognitisque: reliquus discursus erit facilius uobis cognitus: mihi aut dictu. Deinde dabo uobis iudices duo argūenta. quibus ni fallor ualebit iudiciū uestrū: ducetur. **Q.** ad impossibile. **T**ertio & ultio cōfutabimus **T**ria argumēta. **Q.** totidē. **n.** fecit: reliqua reducuntur ad illa tria: & erit finis totius quæstionis

b iiii

SANCTO. Quid censet hieronyme. **HIE.** In quaestio-
nis naratione recte laudat Marcū ciceronē: qui scribēdo prae-
miserit tanquam signum: quo precepta omnia dirigerentur:
rhetoricæ finem. clare item diuisit: breuiter & ex rhetoricæ
precepto trifariam. Sed ingredi praemissa Antonine: Su-
mus enim res cupidi audiendi:

Prima pars diuisionis. Premissa

U Venio nunc iudices ad primam partem: & primā sup-
positionem. Rhetoricam uidelicet esse artem pra-
cticam. Nam magna differentia est: utrum practica:
an speculatiua sit ars ad rationem finis cognoscendi. Rheto-
ricam itaque esse scientiam practicam: monstro primum ra-
tione: deinde autoritate. Ratione sic. Aristotiles secundo me-
taphisicæ diuidens philosophiam in duas partes theoricam:
& practicam: theorice dat finem uerum: practicae autem op-
pus. Marcus tullius Cicero item: diuidens uirtutes in duas
partes: ex altera dat prudentiam: & sapientiam: dicens esse
uirtutes speculatiuas & uersari circa disquisitionem ueri. Ex
altera dat iustitiam: liberalitatem: fortitudinem: modestiam
& reliquas dicens esse uirtutes practicas & uersari circa ope-
rationes: quibus conseruatur societas humana. Igitur si rhe-
torica tendit ad opus: & uersatur circa illas operationes: qui-
bus gubernatur ciuitas est practica: nulli dubium. Sed eā
agere hæc: monstro hoc modo. Dicere rhetoricum teste bo-
etio primo Topicorum: & Aristotile rhetoricorum est quod-
dam genus: quod diuiditur in tres species: complectentes
totam rhetoticam. Deliberatiuam: iudiciale: & Demo-
stratiuam. Hæ species testibus hisdem Aristotile & Boetio
differunt fine. Nam deliberatiua tendit ad utile. Iudicialis ad iu-
stū ad pulchrū demonstratiua Sed utile: iustū: & pulchrū sunt
opera quedā ciuilia: quibus gubernatur societas hūana: & rhe-

torica nihil aliud quam hæc agit ergo est practica. Ad idem. Videmus oculis iudices: & tangimus manu. Rhetoricam in senatu consultare: in foro autem strepere causas in utroque laudare & uituperare. Sed hæc sunt negocia: & operationes practicae: quibus gubernatur ciuitas: ergo rhetorica est practica. Habetis iudices rhetoricam esse practica ratione: uenio nunc ad auctoritates. Aristoteles primo ethicorum de laudibus ciuili scientiae: philosophiae practicae: dicit. Rhetoricam esse practicam his uerbis Ciuilis scientia magna est: habet enim sub se dignissimas facultates. Economicam. rem militarem: atque rhetoricam. Marcus tullius cicero autem primo rhetoricorum de ea idem inquit. Ciuilis quaedam ratio est: quæ multis & magnis rebus constat. Eius ampla pars est artificiosa eloquentia: quam rhetoricam uocant. Ipse etiam. M. fabius Quintilianus secundo institutionum oratoriarum de uniuersali artium diuisione inter artes reales practicas rhetoricam locat. Habetis iudices rhetoricam esse scientiam practicam: tum ratione: tum maximorum uirorum auctoritate. Venio nunc ad alterum premissum

Secundum premissum.

Quoniam quaestio est: uersaturque inter hæc duo. Vtrum horum sit cuius gratia rhetoricae persuasio ne: an benedicere: utrumque est mihi describendum: Sed prius benedicere: deinde persuasio. Rhetorica diuiditur in quinque partes. Inventionem: dispositionem: elocutionem: memoriã: & pronuntiationem. Rursus inuentio consumitur partibus sex: quibus constituitur oratio: qua agitur causa: uidelicet: exordio: narratione: diuisione: confirmatione: confutatione: & conclusionem. Et de primis partibus: & de secundis sunt in rhetoricis amplius multorum preceptorum tractatus. Ergo benedicere est nihil aliud: quam dicere secundum uirtutes artis: id est recte inuenire secundum precepta rhetoricae inueniendi: recte disponere: eloqui: meminisse: & pronuntiare. Item rursus

secundū precepta rhetoricæ exordiri: narrare: diuidere: confirmare: cōfutare atque cōcludere: hoc est benedicere. Adde si uis ēt uirtutes morales id est dicere iusta: fortia: temperata: & reliqua. Nihil ipedio: imo ita est necesse. Hoc igitur est benedicere secundum uirtutes rhetoricæ artis dicere. Persuasio autē ē duplex: actiua uidelicet & passiuā: actiua pro nūc nihil differt ab ipso dicere. Est operatio ī ipso agēte ut ipsum dicere. Passiua autē est fides facta ī intellectu auditoris ab ipso. oratore dicente. Nam dum dicit orator: generatur itellectui auditorum fides quædam iusti: uel pulchri: aut utilis: eis quod agit orator: id est secundum genus: in quo uersatur: cū tria sint genera causarum: deliberatiuum: iudiciale: demonstratiuum: & eorum aliud tendit ad iustum: aliud ad utile: ad pulchrum aliud. Illa igitur fides auditori generata est persuasio passiuā. Passiua autem: quia est in patiente hanc quærit orator: hæc est cuius gratia rhetoricæ: unde mouetur orator agens: & propter quam omnia ī rhetorica mouentur: Finis enī mouet oēs causas. Habetis iudices: quid ē benedicere: quid: & quotuplex persuasio. Vēio ad tertiā suppositionē

Tertium præmissum

Voniā quæstio est de fine: declarandus est mihi finis:
q Qui: quotuplex: & quomodo unicuique arti sit. Quod ut fiat: sunt quedā paucula aliq̃to altius mihi repetenda. Ois practica ars inuēta ē propter aliquid. absurdum stultum ue est dicere inuentam artem propter nihil. Illud aliquid igitur: quod cunque sit: est finis ultimus eius artis. Nam propter illud & ars ipsa est inuenta: & omnia quæ fiunt in ea arte gratia eius fiunt. Puta: medicina: quia homo est animal ægrotabile & sanabile: inuenta est ars medicina: quæ etem sanitatem homini conseruaret: & repararet lapsam. Ergo in medicina finis cuius gratia est sanitas nam propter eam ars medicina est inuenta: & omnia fiunt in ea arte. Quod de medi

cina dicitur: intelligendum est de omni practica arte. Sed quia
quicumque mouetur per aliquam artem: mouetur ad acqui-
rendum ultimum finem eius artis in qua mouetur. Sed illud
ultimum non acquiritur in mediate: Sed aliquibus mediis:
illa media igitur sunt finis quo id est quo ultimus acquiritur
Et eorum mediorum sunt precepta in ea arte. Nam si
media sunt recta: itur ad cuius gratia: Sin autem obliqua: itur
alio: nam ad signum una est linea. Puta in medicina: benemedi-
care finis medius est. In remilitari bene bellare: In rhetorica
autem benedicere: & de reliquis. Sed hi medii fines non sunt
propter se: Sunt enim propter ultimum cuius gratia. Habe-
tis iudices tertium praemissum. i. quid: & quotuplex sit finis: &
quomodo cuique arti tributus. Venio nunc ad ultimum praemissum:

Ultimum praemissum

q Vintilianum intelligere de fine ultimo non de medio
ut quidam uolunt: cum dicit rhetoricae finem esse be-
nedicere. Quod monstro sic. Marcus. T. cicero primo
rhetoricorum scribit benedicere esse finem medium: Quod
appellat officium. Fabius. Q. si de medio fine intellixisset: non
disputasset de fine contra. M. ciceronem: Non enim opus fuisset
nam inter concordēs opinione non est disputatio. Disputas-
se autem libro secundo institutionum oratoriarum omnibus
liquet: Ergo de fine ultimo non medio. Præterea persuasio
nem esse finem ultimum Marci ciceronis non negant aduersa-
rii: neque si negare uellent: possent. Extant enim uerba cicero-
nis primo rhetoricorum. Sed Quintilianus dirigit sua argu-
menta contra persuasionem: quibus eam destruit: & loco eius
statuit benedicere. hoc modo. Persuasio non est finis: sed be-
nedicere. Nam meretricēs persuadent: non autem benedi-
cunt. Orator itē non semper persuadet: Sed semper benedi-
cit. Persuasio subiicitur fortunæ: benedicere autem minus
Ergo Quintilianum intellexisse de fine ultimo: nulli dubium.

Præterea libro secundo institutionum oratoriarum capi-
te de fine: & capite de uniuersali artium diuisione clarum ē
Quintilianum uelle ultimum rhetoricæ esse benedicere. **SAN-
CTO.** Si Quintilianus rogaretur quæ sunt primi suppositi
utile: iustū: pulchrum rhetoricæ fines: esset ne hæc persuasibi-
lia. responderet esse necessario. Ergo necesse esset ei fateri: ad
hæc benedicere: esse quoddam mediū. Id etiam confirmat
descriptio ipsius benedicere: quod nihil aliud ē nisi operatio
quedam: & syllogisticus discursus secundum precepta rhto-
ricæ artis. Et operatio non ē propter se: Ergo non ultimum.

HIE. Recte iquis Sāctore. Sed illud etiā aniaduertit: quod
in practicis de duplici fine: quo & cuius gratia dixerit: & de
duplici persuasione actiua uidelicet & passiuā peracute & ca-
stigate: atque ad rem conuenienter. **ANTO.** Hoc etiam nō
esse negligendum: quibus rationibus eiecerit eorum opinio-
nem: qui dicerent Quintilianum intellexisse de fine medio
quum diceret benedicere esse finem. Sed accipite: ubi omnis
uictoriæ spes consistit: confirmationem. hac enim secunda
parte iudicibus promiserat argumenta. Ita enim inquit:

Secunda pars diuisionis: confirmatio:

Solutis præmissis Iudices: quibus multa subterfugia sūt
aduersariis clausa: Venio nunc ad secundam partem:
ubi promiserā me daturum uobis duo argumēta: qui-
bus duceretur Quintilianus ad impossibile. Duæ sunt radi-
ces: & uia: quibus hæc ueritas potest per facile patere. Pri-
ma ex ratione & natura finis. Ex ratione & natura rhetori-
cæ altera. Cui horum natura: ut sit ultimum congruit: Illud
est ultimum. Sed primum agemus ex ratione finis: deinde
rhetoricæ: ex fine sic. A diffinitione ad diffinitum ualet ar-
gumentum. Nam diffinitio: & diffinitum conuertuntur.

Arguo igitur sic. ubi non est definitio ultimi : impossibile est ibi esse ultimum. Sed in benedicere non est definitio ultimi: ergo impossibile est ibi esse ultimum. Maior patet : minor probatur: Definiedo ultimum. Aristotiles quarto methaphisicæ. ultimum: cuius gratia est primum in intentione agentis ultimum in executione: est propter se: omnia propter eum: & in eo cessat motus. Nihil horum est in benedicere : & omnia sunt in persuasione passiva: id est uictoria causæ: Nam persuasio & uictoria nunc idem sint. Primum enim in intentione oratoris est uictoria causæ: persuasio: & inde mouetur orator ad benedicendum. uictoria causæ est propter se: benedicere & omnia propter eam: In uictoria causæ cessat motus non in benedicendo: quod declaro sic. In una causa millies benedicet orator: & non cessat motus: reuertet. n. ad dicendū. Sed semel acquisita uictoria : cessat in ea causa motus: non ita apud ad dicendū. Ergo si in benedicere non est definitio ultimi cuius gratia: impossibile est esse ultimum & persuasionem: ubi est cuius gratia definitio non esse. Præterea: Aristotiles tertio ethicorum inquit: practicam artem præsupponere sibi finem ultimum: & uersari circa media. id est de mediis differere. Ut medicina: præsupponens sibi sanitatem docet bene medicare : & circa id uersatur. Sed rhetorica differit de benedicendo : & circa id uersatur: Ergo benedicere est medium non ultimum.

Secundū argumentum ex ratione rhetoricæ:

Abetis iudices Fabium Quintilianum : uti reor: actū ad impossibile ex ratione finis. Accipite nunc eādem impossibilitatem ex ratione rhetoricæ hoc modo: Teste Aristotele quinto ethicorum: ars ad alterum esse intelligitur : quæ non potest operari ultimum bonum suum sine altero : indiget necessario altero : id est paciente : ut medicina indiget ægroto : quem sanat. Res militaris hoste :

quem uincat. Iustitia indiget accipiente : cui distribuat
ius: atque ministret. liberalitas autem accipiente munus:
dat enim liberalis accipienti: non spargit humi: Hoc modo
est uirtus ad alterum: Hæc igitur quum ita sint. arguo sic. Om
nis ars ad alterum habet ultimum bonum suum: id est cuius
gratia in altero patiente: ut medicina habet sanitatem in æ
groto. Resinilitaris uictoriam in uicto: iustitia & liberali
tas ius & munus in accipiente. Igitur quicquid est in ipso
agente: in arte ad alterum: non est ultimum: puta bene medi
care: pugnare: bene distribuere: & dare: sunt enim hæc me
dia: & operationes agentis ad ultimum: quod est in altero:
patiente. Sed cum rhetorica sit ars ad alterum: habet ult
imum bonum suum in altero in auditore. Benedicere est in a
gente ipso oratore: persuasio autem passiuæ in patiente ipso
auditore: Ergo impossibile est ex ratione & natura rhetori
cæ benedicere esse ultimum: & persuasionem non esse. Ma
ior patet inductiue: id est quod ars ad alterum habet ultimū
bonum in altero patiente. Minor id est rhetoricam esse ad
alterum probatur. Rhetoricam artem dicendarum causa
rum esse: cuius teste aristotile rhetoricorum primo dicuntur
alteri: id est auditori: ergo rhetorica est ad alterum: audito
rem. Ita arguendo Matthæus secundam quæstionis par
tē absoluit. Sed quæ uobis hæc argumēta uidentur? SAN
CTO. Meo iudicio neutrum rhetoricum argumentum: Sed
utrumque ex necessariis demonstratiuum est: Syllogismus al
terum: alterum inductio. Sed audiamus quid sentiat noster
doctissimus hieronimus. HIERONIMUS. Ego sanctore: primū quod
me tantū facias: ago habeoque tibi gratias immortales. Dein
de confirmato iam rhetoricā iter practicas: & reales: artes eē
his demonstrationibus: ut uere dicis: fateor ductum Quinti
lianum ad impossibile. Neque iudicio meo aristotiles si sur
geret posset eum inde redimere: nisi nouam rerum naturæ
philosophiam introduceret: & sibi ipsi contradiceret:

Sed sequere Antonine: te rogamus. qui & re: & magna tua facundia nos summopere delectas. Incipe tertiam quaestionis partem: & confuta Quintiliani argumenta.

Tertia pars diuisionis confutatio.

a NTO. Habetis iudices: inquit matthaeus secundam partem quaestionis: ubi ni fallor ductus est Quintilianus: tum ratione finis: tum natura rhetoricae ad impossibiie. Venio nunc ad tertiam & ultimam quaestionis partem: ubi promiseram confutare Quintilianum argumenta. Ex hac sunt. Primum: meretrices inquit Quintilianus persuadent non benedicunt: ergo persuasio non est finis: sed benedicere. Sed componamus nos id argumentum: ut clarius pateat. Cuique arti finis debet esse proprius: non communis. Sed persuasio est communis oratori cum meretricae. & multis aliis. Benedicere autem est soli oratori: ergo benedicere est finis non persuasio. Respondco distinguendo. Meretrix persuadet aut rhetorice: aut non. Si rhetorice: habemus quod quaerimus. Nam prisco tempore foeminae quoque agebant causas. Calpurnia prima: nimia sua loquacitate: dedit causam edicti ut de in foeminis causas agere non liceret. Sin autem aliter persuadet quam oratorie: ut intellexit Fabius Quintilianus: tunc eius argumentum peccat: caditque fallacia aequiuocationis. Conueniunt haec persuasiones nomine tantum: nihil autem re: nam longe alia est oratoria persuasio a meretricia. Nam orator mouet primum intellectum auditoris secundum uirtutes: & rectas rationes: persuadendo iusta: utilia: aut pulchra. Haec sunt trium generum causarum fines. Circa haec rhetorica & orator semper uersatur. Sed meretrix ut meretrix est: persuadet illis semper contraria: iniusta. inutilia: atque turpia. Et primum mouet appetitum auditoris contradicente intellectu. Quod mostro sic. Illectus obiecto delectabili appetitus auditoris & uolens ingredi cubiculum meretricis: circumspicit: an uideatur: si uidetur: non ingreditur.

Vnde igitur est illud: nisi iudicio intellectus contradicentis: bonis autē operationibus non ueremur: sed malis: Ergo hæc persuasiones: id est oratoria & meretricia differunt re: & sic cadit falacia æquiuocationis argumentum Quintiliani;

Secundum argumentum

s Oluto primo argumēto iudices: uenio ad alterū. hic omnē spem locarunt aduersarii. Orator inquit Quintianus non semper persuadet: Sed semper benedicit: Ergo benedicere: non persuasio est finis. Sed nos componamus ut superius: id etiā argumentum: quo clarius nostra confutatio pateat. Omnis ars per tertiam suppositionem inuēta est propter aliquem finem. finis igitur debet esse illi arti attingibilis. ille qui non attingitur: nō ē illi arti finis. frustratur enī agentem: ut si quis dederit precepta tangendi cælum digito: Eius modi est rhetorica persuasio: Nam orator non semper persuadet: sed semper benedicit. Ergo benedicere est rhetoricæ finis: Non autem persuasio. Respondeo apparēs argumentum id esse: nam finis in practicis extrinsecus est: & semper dubius acquisitu. Nam medicus non semper sanat. Neque bellator semper uincit: neque economicus semper lucratur: ergo sanitas: uictoria lucrum: non sunt fines? Errat Quintilianus haud parum. Sufficit enim prima intentio ad constitutionem finis in re tamen: quæ sæpius attingitur. Sed fidiceret Fabius Quintilianus: orator nunquam persuadet: Concluderet eius argumentum si nunquam persuaderet. Sed id esset falsum: persuadet enim sæpe. Præterea: petit Fabius Quintilianus impossibilia: quum uelit oratorem semper persuadere. Imo ita est necesse: ut orator non semper persuadeat: neque medicus semper sanat. Et de reliquis practicis Quod monstro sic. Ait aristotiles methaphisicæ quarto tria esse genera entium. Primum eorum: quæ fiunt: ut semper: ut motus cælorum: Generationes: Corruptiones: & æterna.

Secundū eorum: quæ fiūt raro. Hæc sūt fortuīta: ut fodere ter-
ram quo plantes arborem: iuenis thæsaſaurum. Est hoc de ra-
ro contingentibus. Tertium eorum est: quæ neque sēper: neq;
raro: sed ut in pluribus fiunt. Sunt enim hæc humanarum ope-
rationum fines: ut lucrari: sanare: uincere: persuadere: & reliq;
Ergo ita est necesse: ut non semper persuadeat orator. Est enī
id tertii generis entiū: non primi: ut uult Quintilianus. Quæ
fuit sane impossibilia. Ac si diceret: Volo hominem esse asinū
quod ē unius speciei: uoluit esse alterius.

Tertium argumentum

Enio nunc iudices ad nouissimum argumentum: & to-
tius quæstionis calcem. Persuasio inquit Quintiliano
subiicitur fortunæ: benedicere autem minus: ergo be-
nedicere est finis: non persuasio. Sed persuasionem Quintilia-
nus intelligit subiici fortunæ: propterea quod ea est i audito-
re extrinsecus: qui ut sit omnibus rebus bene dispositus nobis
idigemus fauore fortunæ. Sed benedicere est i nostra pote-
state: Est enim nostrum: ergo i eo non idigemus fauore fortu-
næ. propterea id nō fortunæ subiicitur. Ita itelligit Quintilia-
nus subiici fortunæ. Respondeo. Primum: si hæc ratio ef-
set idonea tollendi finis: nulla practica ars haberet finem. Nā
omnes artes subiiciūtur fortunæ. Medicina: ut obediret ægro-
tus: & ne rueret: aut ureretur Cubiculū: anteq̃ sanaretur. Res
militaris etiam subiicitur proditiōibus. Mercatura fluctibus
maris: & igni. Agricultura grandini: igni: bello: & multis aliis
Denique omnium artium practicarum finis incertus acquisi-
tu est: & fortunæ subiectus. Est enim non ex necessariis ut dixi-
mus. Item ipsum etiam dicere subiicitur fortunæ cōtra opinio-
nem Quintiliani. Posset enim orator: dum diceret calefacto
cerebro aliquo malo influxu: & apertis poris impediri fluen-
ti catarro: & desiere dicere. Ergo impossibilia quæsiuit. F. Qui-
lianus. Versatur sane iter cōtingentia possibilia aliter se habere.

Quæstionis conclusio

d iuissimus iudices omnem causam in partes tris. In prima quatuor præmissimus. primum rhetoricam artē esse practicam ratione & auctoritate. Secundum benedicere esse dicere secundum uirtutes artis. & persuasionem esse duplicem actiuam & passiuam. Passiuam autem cē fidē in intellectu auditoris: & cam esse rhetoricæ finem cuius gratia. Tertiū fines rhetoricæ: & cuius uis fere practicæ artis esse duos intrinsecus: & extrinsecus: idest quo: & cuius gratia. Quartum quintilianum benedicere esse cuius gratia rethorica uoluisse. In parte secunda duo dedimus argumenta: alterū ex ratione finis a definitione ad definitum. A ratione rhetoricæ alterum inductiue ex artibus: quæ essent ad alterum. In tertia parte: ubi cofutauimus Quintilianī argumenta: primū aliam esse persuasionem meretricis: aliam oratoriam. Conuenire has persuasiones nomine tantum: non autem re: Item secundo: nō semper persuadere oratorē necesse esse. Postremo omnem practicam artem subici fortunæ.

Finis quæstionis. Quorū dē Quintilianistarum argumenta.

nunc iudices si duo duorū hac tempestate magnorū uirorū argumenta dixerō: faciam finē dicendi. Quos quia noluerūt scribere: nescio qua ratiōe moti: sciāt ipsi: non ausim cos nominare. Horum alter ita in me arguit. Omne quod est propter se est ultimum: Sed ut stoici uolunt: uirtutes sunt propter se: Benedicere autem est uirtus: ergo secundum stoicos: benedicere est propter se: & sic ultimum rhetoricæ. Respondeo: primum negando: benedicere esse uirtutē: Sed esse operationem secundum uirtutem. Virtus: & secundum cam operatio multum differunt. Præterea: uideamus Quid uelint stoici: quum dicunt uirtutes esse propter se: Differūt tum stoici de felicitatē: Felicitatem autē esse ultimū hoīs uoluerūt philosophi oēs: Sed ubi ea cōsisteret: uariæ eēserūt. Alii i bonis fortunæ. Alii i uoluptate: i bonis corporis alii.

Peripathetici i intellectu: idest scire. Stoici aut in uirtute hoc modo. Cū hō fecerit habitus uirtutum: idest habitum prudētiæ: fortitudinis: iustitiæ: & reliquarum tam moralium: q̄ intellectualium: quum hæc tantum duo sint uirtutū genera: tunc contingere cum esse felicem. Sic intellexerunt stoici uirtutes esse propter se: quia i his cōsisteret felicitas finis ultimus hominis: Sed rogo: cur stoici quærāt uirtutum habitus: nisi ut operentur secundum illos: nulli dubium. Item quæro rursus: utrum stoici facti felices uelint uiuere: an non? Si uiuere: unde igitur uiuent: nisi ex inuentis artibus? Alius medicus. Miles alius: & alius orator: Agricultor economicus alius: alius denique rex. hic dum de regno consultat: tendit ad regni utile: an non? Stoicus medicus dum medicat: An ad sanitatem? Stoicus imperator pugnans pro patria: an tendat ad uictoriam? & agricultor dum arat terram: an ad collectionem fructuum unde se & familiam alat: an non? Ridiculum operari secundum habitus uirtutum: non ad finem cuius gratia. Ergo ubi stoici dicunt: uirtutes esse propter se ad inueniendam felicitatem dicunt in uirtute esse sistendum: non procedendum ulterius. Constāt itaque inter sese hæc: Virtutes esse propter se & operationes secundum eas tendere ad finem cuius gratia. Imo ita est necesse. Nemo est omnium: qui magis respuat uacuum operationem: idest sine fine: q̄ is qui ponit felicitatem i uirtute

Secundum argumentum.

u Enio iudices ad alterum. Is multa argumenta rimato est: quibus tutaretur Fabium Quntilianum: Tamen rimado cōsulendo. Visa uniuscuiusq; argumēti ifirmitate delcuit oīa. Tādē longo tēpore post uisus ē iuenisse quod opinaretur firmū: iquies: ut Terē. simo. Vix tādē stolido lēsi. Quod is iuēit: hoc ē. Differētia iquit ē iter rhetorē & oratorē:

c i i

Rhetor est: qui rhetoricam docet. Orator uero qui secundum
eam agit causas: ergo benedicere est ultimum rhetoris: orato-
ris autem persuasio. Hoc postremum inuenit. hic fixit arma.

Respondeo hanc rationem nullam esse. nec mirum: nam quo-
modo: undeque simpliciter grammaticus intelliget rationem
causarum? Primum omnium haec ratio non modo non defen-
dit Quintilianum: uerum etiam damnat: & adiuuat nostras ra-
tiones. Nam Quintilianus intelligit: & loquitur de fine oratoris
in actione causae: & non rhetoris. Hoc palam ex eius uerbis li-
bro secundo de fine. Præterea: ars secundum diuersa ubi:
non uariat finem. Medicina habet semper finem sanitatem:
& apud medicum docentem: & apud medicum excentem:
atque sanantem. Nam cur medicus docet: & discunt futuri me-
dici discipuli medicinam: nisi ut sanent? nulli dubium. Præ-
terea: iudices demus hæc omnia. Quid dicit aduersarius. be-
nedicere est rhetoris ultimum finem. Mostro: hoc ex ratione & na-
tura ultimi: esse impossibile. Quicumque agens mouetur: mo-
uetur ad acquirendum finem ultimum hoc palam cur igitur moue-
retur? Et nemo mouetur ad acquirendum id quod habet: sed quod
non habet. Sed rhetor habet benedicere: imo uendit discen-
tibus: & docet: non ipse acquirit. Et de natura finis ultimi est
ut acquiratur ab agente. Rhetor autem dat: non acquirit: ut
dixi: ergo ex ratione ultimi benedicere rhetoris ultimum est
impossibile est. Magis coueniret dicere: benedicere esse ulti-
mum discipulorum discantium illud: quam Rhetoris docentis.
Sed tamen hoc etiam est falsum. Nam discunt propter per-
suasionem cuius gratia:

Tertium argumentum

Videtur diuidi rhetoricam dicentes. Rhetoricam alteram esse
q simplicem: alteram: ut corum uerbis utari applicatam:
Simplicem eandem: quæ est dialectica esse: quæ conficit
syllogismos: entimema: & exemplum: huic finem esse benedicere.

Applicatam uero esse: quando illa pars diialectica: quæ con-
fuit syllogismos: coniungitur morali sciētiae: & sic ambæ par-
tes iunctæ constituunt rhetoricā: quæ applicata dicitur. Hæc
quia agit causas habet finem persuasionem: & dicunt ita uel
le Aristotilem primo rhetoricorum. Respondeo: primū si
concederem: duplicem esse rhetoricam: ut dicunt. hi tamen
non modo non defenderent fabium Quintilianum: sed accu-
sarent mecum. Nam Quintilianus dat finem benedicere ap-
plicatæ rhetoricæ nō simplici. loquitur enim de rhetorica &
oratore agēte causam. Sed non concedo illam: quam isti non
intelligētes Aristotilem: faciunt distinctionem: uidelicet: rhe-
toricam alteram esse simplicem: alteram applicatam: quod
monstro sic. Rhetorica teste Aristotile primo rhetoricorum
ex dialectica: unde entimematice: & exemplariter syllogizat
diciturque rationalis: & ex morali scientia: unde tendit ad o-
pus: & est practica instituitur. fateor: Tamen neutra pars se-
parata est rhetorica: sed ambæ coniunctæ. Pars dialectica est
dialectica: nam entimema & exemplū dialecticæ sūt. Et pars
moralis separata non est rhetorica: sed abæ partes coniunctæ
constituūt rhetoricam: quæ alia ars est ab ambabus. Ita uult
Aristotiles primo rhetoricorum: qui reprehendens priscos:
non recte scripsisse rhetoricam: accipit eam ingenitam: & de-
nuo gignit ipse componens ex dialectica & morali. Primūq;
disputat de parte dialectica: postea applicat illam morali sci-
ētiae: & sic applicatam dat rhetoricam genitam. Hoc modo
primo rhetoricorum apud Aristotile. Rhetorica primū: dū
disputat de prima parte: est in fieri: deinde applicata morali
est in facto esse. Hæc non intelligentes arguunt me aduersarii
& falso attestātur Aristotilem. Ita differendo Matthæus su-
pra quam dici possit magno silētio & omnium attētionē finē
dicendi fecit. **HIERONYMVS.** Non iniuria maguo si-
lentio audiebatur Antonine. Dicebat enim me iudice ma-
gna, Vellē audire perlubēter quibz hæc ratiōibz cōfutarētur.

Quis negare posset: eū q̄ optime cognouisse: apparētia argu-
mentorū Fabii. Q. fallacia: æquiocationis i primo. In secū-
do autē & tertio: necessariū & contingentū differentiā.
Impossibilia sane uoluit Fabius Quintilianus. Quod ē cōtin-
gens: ēē necessariū: & quod ē sub fortuna: nō ēē. SAN. Quid
illud: q̄ incredibili acumine reliqua illa argumēta dissoluerit:
Videlicet de stoica sētentia: de rhetoris fine: & duplici rheto-
rica. Quāq; etiā breuiter illa cōclusionē auditorū memoriæ
omnē quæstionē reuocans per capita omnia collegerit. HIE.
His profecto duobus opusculis: hoc de fine: de ciuilitate &
rhetoricæ genere altero: utrisq; & si scriptura: nō tamē uirtu-
te beruibis: si bene animaduertius: quæ spes aliorū eius scri-
ptorū nobis sit: per facile claret. Stupeo n. quū inuētione: dis-
positionē: elocutionēq; horū scriptorū cōsidero. SAN. Pro-
pterea nemini mirū: si magno liuore premitur: agiturque.
Magna uirtus: magna sēper eius cōes & hostis iuidia. AN.
Recte iquitis ābo. Igitur nō ab re mæret Matthæus se uobis
illo cōcessu caruisse: q̄do nūc sua: tū laudādo: tū interpretādo
reddideritis meliora. HIE. Benignitate tua hæc tu dicis
Antonine: & ille mæreat: nos ue desiderarit sua. Non enī nos
fugit: quot & quos auditores habuerit. In oī facultate liberali
q; arte: & innumeros: & primos omniū: qui ac tēpestare sint i
italia: rhetores: Dialecticos: phisicosq; medicos: atq; theolo-
gos: & oēs: quēq; sua arte magno stipēdio florentissimo urbis
patauæ studio interpretes. ANTO. Nō ausi ueritati aduersa-
ri quod dicitis foliū apollinis ē: tamē i illis uos non inter po-
stremos sedissetis. Satis est: uos ualete: ego me hinc domum.

Matthæus Colatius Siculus: Gaspari Tressino Aurato Equiti
ac Comiti prestantissimo. S. D. P.

d OLEO cōtigisse ut ita hiero. laudare. Sed q̄dō sic
eunt res humanæ: ut sit i eis cuiq̄ nihil firmi: nihilo
q̄ uitæ tutiores iuuenes q̄ ienes: & utrisq̄ incertus
dies: fori aio ferēda ē naturæ necessitas. Quid fa
cias? Ita uiuitur. Colligas te ipsum & necessitati ut sapiētē de
cet: pareas necessē ē. Talē te exigit uirtus tua. Nulla alia re q̄
uirtute & recto sēsu sapiēs differt: ab i sapiēte. Sapiēs quid po
sca i humanis necessitas cōsiderat. In sapiēs quid delectet. Pro
pterea hic rebo secūdis & aduersis uicitur. Ille oia superat: ut
cui illabilitas fortūæ rerūq̄ uices sit sēper aio proposita. Le
gimus Thesca sēpe cogitasse se fluctuare: ante q̄ fluctuaret: ut
quū fluctuare cōtigisset ne fuisset sibi nouū fluctuare. Quisq̄
n. ualet in eo quod sibi bonū proposuit. Sed de his satis: ne
uidear uelle te fortissimū uirū patiētia docere. Scio enī te op
time oīum itelligere quid rerū humanarū recta rō poscat. Vi
dere itē habēda tibi rōnē tuorū domesticorū cē. Pédēt enī ex
te oēs. mœrēt: si meres. Si spē ostēdis: discūt sapientiam uultu
tuo. De his igitur satis. Veniā ad hieronimi laudem: si prius
aperiam quæ i ca texēda fuere mihi cōsiderāda.

e A fuere duo. Alterū quod huiusmōi epigrāmata pau
cis uerbis multa ac magna sētētia grauidis gingnenda
sūt. Ita eorū: lex postulat. alterū quod pueri nisi ab ido
le & spe laudari possūt. Personarū enī laus: Vt plurimū circa
actō uersatur. Sed quid laude dignū potuit operari paucitate
ānorū i firmus puer? Laudam igitur & breuiter & ab indole
atq̄ spe. Indoles at ē i puero q̄ itas quedā: q̄ pronosticāur fu
turā eis uitā. Sed cā duob; ex locis colligius. Altero ex eius
corpusculi hitudine: Ex eis discipliabilitate altero: Et ex utro
q̄ multis signis. Corporis bene compositi hæc cē signa. Ma
gnā memoriā: quod tēperatiā partis aialis. i. uētriculorū cere
bri arguit. Naturæ itē uiuacitatem: quod arguit calidita
tem cordis. atque prædominantem coleram: quæ ad animi
peripicatiā: operationes: & gloriæ cupiditatē pōt plurimū

Liguæ sicca uolubilitatem uerbaq; celeria & expedita: quod
liguæ cōplexionatos neruiculos & temperatū lacunar. So-
noram & dulcē uocē: quod signat latas & expeditas humido
artherias. Fortia latera: quod utrāq; corporis partē & natura-
lē & spiritualē sana ualidāq; ostēdit. Molles tactu ut uult
Aristotiles carnes. Disciplinabilitatis at Signa hæc cē. Au-
diēdi uaria ifaciabilē cupiditatē: In audiēdo delectationē at-
q; cōstātiā. Rerū auditarū narrationē aliis: unde pueros
fabularū sociis recitatores magnæ spei eloquētiae eē Obe-
diētia & cū obiurgātur pudorē: Nā cū nihil pudet; aut obedi-
unt actū ē: Sūt enī e tertio genere pueri. Gloriæ cupiditatē
ūde laudati tollūtur: uicti lugēt. Venustā q̄tū puer pōt ifa-
ctis gestibus & dictis imitationē: Vt pūeri qui imitādo deri-
dēt balbos: claudos: ieptos: & huiusmōi. Ad oīa deniq; uer-
satile igeniolū. Hæc & his cōtraria sūt cognoscēdæ bonæ
uel malæ idolis signa. Hæc si puero eē uides: qualē futurū cē-
ses: Certe uirū oībus reb; maximū. Qualis fuit qui uis claris-
simorū priscorū: Si aparētibus nō negligitur & idoneū Sorti-
tur præceptorē. Equidē possū affirmare hæc oīa signa habū-
de hieronimo tuo notasse. Tria puerorū genera cē Hesi-
do cōfirmat Ari. Primū generis eē pueros qui ex sese sine mo-
nitore. Secūdi qui si nō ex se moniti tamē. Tertii qui neq; ex
se: neq; moniti uirtutū hitus gignūt. Hieronymū fortasse ex
primo: Sed certe ex secundo genere fuisse. Hæc sunt quæ fuc-
re mihi consideranda: Laus autem hæc est.

Hieronymo Tressino Gasparis Tressini Aurati
Equitis. F. Matthæo colacio.

Si multis signis pernotata Indoles nunq̄ fallit: Fuisses tu ligua
Cicero: Cato uita: fortitudine Cæsar: Si maturuisses.

.An. Sal. M. cccc. Lxxxx.

Etatis xī.

Cal: Mar:

Matthaeus colatius siculo. Doctissimo uiro Antonio siculo
artibus studentium patauī Reḡtori dignissimo. S. .D.

q Vantum iudiciolo meo colligere possum: Re
or iuniores in omni arte: a maioribus degene
rasse. Pictoriam uero quam perspectiuā dicūt
esse nobis adhuc itegram. Vincī nos: ī hac etiā
ab illis: fateor. Sed numero ingeniosorum non
ingenio. Habuere maiores innumeros peritissimos hac arte:
Hac uero aetas uix habet paucissimos. Habet quos norim
Antonellum siculum cuius pictura uenetis ī diui cassiani æ/
de magne est intuenti admirationi. Belinos uenetos quorū
excellentissimis operibus persæpe delector. Andreā man
tegnam patauū. Multo opere clarum. Habet item statuari
os Petrum lombardum & patrio artificio surgentes filios:
Antonium riccium ueronensem statua & archyitectura clarif
simos. Bellanum item patauū. Ausim hos omnis uetustati
fortasse conferre. Quomodo uerius his illi potuissent naturā
imitari non facile intelligo. Sed de his omnibus & aliis eius/
modi alias: debeo enim ubicunque sit uirtuti. Nunc eorum
ingenia laudabilius qui patauī diui Antoni æde subsellia quæ
eorum dicunt construxere. Superioribus diebus imagines il
las intuēs eximio earum artificio obstupui. Nec quui me cō
tice: ne uti: possē: illos laudarē. Scis enim pictores fictoresq;
a maioribus factos esse plurimi. Id docent tum græcorū. tum
latinorum scripta: Quibus egregiæ eorum laudes continen
tur. Quod: quicquid ē: laudis fretus peritia beniuolentiaq;
item in me tua: ad te do: Vsurus grauiissimo iuditio tuo: quo
si cenēs edendum id castiges. Sin autem minus laceres.

Vale.

d i

Matthæus siculo Christophoro & Laurétio fratribus ac petro
Antonio Lauretii genero patauis Italis parthasiis. Italis phi/
diis, Italis apellibus. S. P. D.

d Iuturna cura docendi uenetiis tandē liberatus
relaxādi animi gratia ī balneas proficiscor. Vr
bem patauī ingressus cœpi ut cupidi uiden/
darū rerū solent: per urbem uagari Inuenio cā
optimo situ pulcherrimo tutissimoque sedētē.
Solī amplitudine. Triplici muro. Ter fluuiō circumfusō. Portis
Templis. Arce: Curia causarum foro. Foro item frumentario
uinario lignario. boario. Viarum stratis. Priuatis ædibus: Or
tis. Riuis interfusis Multis deniq; rebus: haud mediocri lau
de dignam. Sed de urbe nunc satis. Non enim ea sūm motus
ad scribendū. Redeo ad institutū. Phama diui Antoni
ædis illectus: eo celeri gradu me cōfero. Ingressus lustro: per
ædē: singula. Sine tamen admiratione: Video enī magna: Sed
quæ sūt copiarū nō uirtutis. Venio tandē ad fratrum subsellia:
quæ chorū dicunt: clarissimū opus uestrū. Hic primū sisto
gradus Eleuo hic illico inhians supercilia. Fio hic nimia ad
miratione fere stupidus: ut qui quicq; ingeniosius nunq; uideri.
Videntur illa mihi uera omnia. Nō possum cito credere ficta
esse. Accedo propius. Duco per oīa manū. Regressus deinde
circueo gradatim ituens diligentissime singula.

Videntur mihi libri: ut a re magis nota quottidicq; uisa ī
cipiam: ueris ueriores. Alius super aliū: ut casu incuriaue fie/
ri solet: uō æquati. Alius item clausus: Noua cōpagiatura: Ali
us cludi nō posse: ut uarietate magis uestrū cluceret ingenū.

Candele cæcæ albis filo uerticibus: in ligneis teretibus
que uasculis. Alia recta. Alia inclinata. Alia alia inclinatio.
Inter eas alia transuersa. Omnes incompolito ordine inter se
hærentes: ut suapte natura: ubi nō sūt frequētes. fieri solet.

Videtur item nouorum caminorum uertices fumo nigrescere.
Ex uasis cumulo persica per ma labi.

Angustia cellule cithara media foras extare.

Cauca illa uirgea miro ē artificio cōtexta. Circulo ligneo pulcherrime eius medio & extremis circumducto: Eiq; filis aneis colore: quantitate: conuexa forma intertextis: Vertice in angustum iunctis: Lignæque testudini infixis. Foris cornu aneo filo cinctum: Intus esca uasculum & purpureus orbiculus i ludum auis pendet: ibi discolor auis uiuat nec ne: duobios homines tenet.

Aeds. templa. cum campanis turres. Fornicum fenestrarū que umbris. Testudinibus. Surgentibus item gradibus. cum etiam inclinatis foribus uacua uideri.

Montibus item uestis cum hærbis Sparsis lapidibus. Alicubi discolor terra. Hærba alicubi non uestita: ut ueri uideantur: nihil adimi nihil ad potest.

Quadrata superficiei ædē uideri extare: inq; aspicientē transuersam fores ostendere in longūque porrigi.

Sed quid de uultibus illorū sacrorū dicā: Quid de impexa flexuosaque barba? Quid de manibus & articulis digitorū ūguibusue? Quid de bucca & illis eius dentibus? Quid de corū palliis. Retortis plicis & ūbris? Videntur omnia ueriora pulchrioraque ueris.

Orbiculi illi albi in coronā circumtexti: sub mento diuiperdocini suæ mihi delectationi non parue.

Sed illis: circa angelum gabrielem piissimāq; matrem: cum frōdibus fructibusq; ramis: natura ueriores. Colore. Forma.

Quātitate nō producit. Sed illud mirū: quod his ramis: folia lāguēt ut illis qui. hesterno die sint ab arbore matre succisi.

Quis scānellū illud: primo gradu subter miseratissimā matrē planum quadratum. inq; aspicientem porrectum. pedibusue suffultum negaret?

Lignea uascula: in plana superficie: rotūda sphericaq; forma uideri.

Quis illud super calicem sericum: colore: raritate texture purpureis lineis: & circa eas angustioribus pluribus uenigris intertextis: Plicis. pedetibus aequaliter capitibus: diversicoloribus diuersa facie uidendi: satis admirari posset?

Nec aliter uerū filū: quā uestrum: paruis flexibus: neque ueriores umbra ex archa saepe pendere uidemus.

Gallia æris cudendi ducendique dedala: ueriores candela bra uestris: in italicam nunquam misit.

Quis unquā crederet: circulem planamque superficiē: quantum os calicis est: seu paululo plus: totum calicem in longū iacentem: & ipsum concuum uideri posse?

Planā poliēdi ligni instruentū: per ulnā fere uideri asurgētē ex armarii loculo extare: magnæ mihi admirationi fuisse.

Illo incendendi thuris argenteo uasculo: quod uulgo thuribulum dicunt: uerius mollius ue: cū argenteis nodis: Argentearius faber excuderet duceretque nō. Citharis itē uestris distinctis asserum cōpagibus: Testudine eleuata: Reflexis collis: Ligneis teloribus chordarū: cū ipsis chordis: ueriores pulchrioresque iacere nunquā uidi. Sed idumentū illud lineū

angelī gabrielis: Rara textura: lineæ talæ colore: plicis: plicarū ubris: lineæ uentis denique omnibus. Quæ mēs. Quod ingenium. Cuius eloquentia laudando satis admirari posset?

Ed quid uerbis cōtero tēpus. Non enim sū potis uestro
s atifitio uerba æquare. Vincimur arte uestra. Facilius
ueriusque imitamini uos fingēdo naturā: quā quāuis nos uerbis exprimere. Facilius uos quidē re facicis quā eloquētissimis quisque dicere uerbis potest. Agimus tibi gratias immortalis deus: quod huic dederis a tati: quibus in hac arte: cū omni antiquitate certemus. Vobis fictoribus nō horremus parthasios. Nō phidias. Nō apelles Prodeāt i mediū si uelint Olympiades oēs cū suis fictoribus atque pictoribus. Olympia scilicet. & octuagesima: cū Calcamene. critia. agla. Octuagesima septima cū Agelade. Gallone. Polycreto. Gorgia. Lacone. Myrone. Py-

thagora. Scopa. Pelio. Arrigio. Asopodoro. Alexi. Aristide
Phœmone Antenodoro. Clemenca. Clitoto.

No naſelima. V. cū naucide. Dinone. Patroclo Centesima. ii.
cū Polide. Cephysodoro. Lemare. Ippodoro. Cētesima. i i i i:
cū praſitele Euphranore. Cētesima. vii. cū Eciotro. Imacho.
Cētesima. xiii. cū Lyſippo. Lylia. Tolio. Tone. Euformide.
Soſtrato Ione. Zeuliade Cētesima. xx. Eutychide. Eutycrate
Chepi. Sicoto. Timarcho. Pyromache.

Cū his oībus itaq; prodeāt. Afferant ēt ſecum corū oīum
opera: nihil me iudice ueremur: omnibus uos conferre.

Pinxerint licet uuas: quæ tanta imagine neritatis aues ad ſe
comedendū: in cænā ubi erant pīte: illexiſſent.

Pinxerint licet: lineæ telæ deorū imagines: quæ meruerit ſibi
tabellas uetultate carieq; corroſas ter pluries ue mutari.

Finxerint licet: uiuos de marmore uultus.

ſcripſerint licet: de perſpectiua libros: quib; q̄titatū:

lineamentorū. Vmbrarū: colorū ue: Geometricarū proportio
nū. diuerſarū formarū. menſurarūq; ſeſibiliū corporū: elegā
ter & egregie præcepta cōtierētur: quib; deī poſteri claruere.

Tāto ingenio ualuerit licet: ut corū pleriq; artē ſine doctore dī
dicerint claruerintq; Nichil: dico: ueremur oībus uos cōſerre

Mō ad ſint mathematici iudices: Qui optime rerū naturas
ac formas norint. Sed ſi neceſſe fiet: ut illis cedamus. Succūbe

mus caſu ac fortuna nō ingenio. Quod hi platonēs. Ariſtoti
les. Alexādros magnos. Marcos uarrōes. Iulios. cæſares. M:

Tulios cicerones: ſuarū imaginū cænſores & laudatores ſue
nere: Vos quidē i hæc tēpora icidiſſe. Vbi uirtus fiat nihili.

Vbi oīa p̄ſſideat auaritia: Vbi per pauci ſecreta excellētiāq;
imaginū ueſtrarū itelligūt. Et ſiqui ſint: qui recte norit: mino

tamē illa mirātur: Vt q̄b; pecunia ſit admiratiōi non uirtus:
Hoc uos illi uicūt. Hoc uos ego miſeror. Hoc ueſtrā deploro

fortunā. Eſtis digni ut Auguſti tēporib; fuiſſetis: ubi iudicio
rū excellētia: q̄ti q̄ſq; erat: ſacillie noſcebatur. Vbi ſuis mune

ribus ingenia donantur. Vbi uirtuti uulgo occurrerent fautores Mecanates. Polionesque.

Itaque duo eximia illo uestro opere intellexi. Alterum non minus altero. Vtrumque excellentissimum. Vt ut magis mirer nescio. Id est: uos non minus proprietates formas. Lineamenta. M easuras. natura quam rerum intelligere atque fingitis. Et non minus egregie fingere quam intelligitis. Miri quidem estis nature: tum intelligendo: tum et fingendo: interpretes.

Videtur illud opus: non uestri: sed naturae. Habet et umbras longiores breuiores uel: crassiores seu tenuiores: ut uniuscuiusque rei sua natura postulat. Quod uix pigri colore potest: uos ligno fixistis. Hic uestri apparet ingenium. Hic illa rerum natura cognitio: hoc summa uos tollit laude. Hic phaeae immortalis spes. Haec maxime admiratur excellenti ingenio uiri.

Congratulor itaque tibi liberius: & uere congratulor urbs patauia. Quod tanta ingenia alis. Quod eorum arte et clares. Tene hoc tantum munus. perfice: ne abeat. Es enim & fuisti semper huiusce modi ingeniorum digna alitrix. Quibus ubique gentium clares. Viuitur sine lege: ubi urbs patauium minus sit audita.

Clares patauium urbe. clares ciuitate: Clares & his ingenis. Clares etiam arte statuarii clarissimi horum affinis petri lombardi. Educit hic etiam uiuos de natiuitate uultus. Cuius statuas in diuina ioba de pridie sum plurimum miratus. Sed de hoc alias longius: Debeo enim ubicunque fiet: uirtuti.

Sed ut ad rem redeam: Quare ego rudi ineptoque calamo uestra tanta ingenia maculo. opus esset in ea laudando illo excellentis fluuio ciceronis. Qui grandi oratione grandem uirtutem assequeretur.

Indecet enim paruam eloquentiam grandem materiam aggredi. Sed non desinit me uirtus uestra tacere. Saltem aperui aliis uiam. ut qui eloquantia ualent uos laudent plenius. Quod ut faciant oro: Cupio in hoc ab omnibus uinci: Modo donetur suo munere magna uirtus uestra.

Hoc libello hi tractatus continentur.

Quid est ciuilitas in oratione.

Scientie ciuiles

Utrum orationes. M. C. habeant ciuilitatem.

Vnde doctus & iustus orator: iactioe cause uicitur ab idocto

De genere artis rhetoricæ i magnos rhetores Victorinū & Q.

Luculentia oratio de fine rhetoricæ in dialogo.

Grauis epistola consolatoria de morte & sepulti epigramma

Laus perspectiue cori in æde sancti Antoni patau.

Impressum uenetis per Bernardinum
de nouaria. M. cccc. Lxxxvi.

